

Mé poděkování patří především paní Mgr. Janě Kouřilové za odborné vedení, cenné rady a připomínky, při zpracování bakalářské práce. Dále děkuji paní PaedDr. Yvoně Mazehóové, Ph.D.

Děkuji paní učitelce Jaroslavě Vydrové, Haně Foltinové, Daniele Sovové, Janě Křečkové za pomoc a ochotu při zadávání kreseb v jejich třídách. Dále děkuji konzultantce paní Vlastě Humlové a Pavle Engel. Velký dík patří také mým rodičům za jejich podporu, lásku a porozumění.

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

Katedra pedagogiky a psychologie

Bakalářská práce

Vývoj kresby u předškolního dítěte

Vedoucí práce: Mgr. Jana Kouřilová

Autor práce: Veronika Kinclová

Rok obhajoby: 2008

Anotace

Bakalářská práce se zabývá vývojem kresby dětí předškolního věku, konkrétně je zaměřena na kresbu lidské postavy, respektive kresbu barevného autoportrétu.

Teoretická část práce mapuje předškolní období z psychologického a pedagogického hlediska, zejména pojednává o vývoji kresby, zmiňuje stadia výtvarného zobrazování, včetně kresebného pojetí lidské figury.

Praktická část analyzuje kresby dětí na konci předškolního období a týchž dětí, v období školního věku (sleduje kresbu v časovém rozestupu 5 měsíců). Sledovány jsou změny v kresbě (např. zlepšení grafomotoriky, posun v barevném zpracování, zlepšování pojetí a zobrazení lidské figury, také celkové zpracování prostředí na obrázku apod.).

Bakalářská práce sleduje a popisuje znaky kresby, v nichž nastal nejvýznamnější posun.

Abstract

The bachelor thesis follows the development of preschoolers' drawings, it specifically focuses on pictures of human body, especially color self portraits.

In the theoretical part, preschool age is shown from the psychological as well as educational point of view, it specifically covers the drawing development, mentions the different stages of drawing, including the rendering of the human body.

The practical part analyzes drawings by children at the end of their preschool year and again at the beginning of their school period (with a gap of 5 months). It especially focuses on changes in the drawing (example – improvement in graphic skills, color expression, better understanding and rendering of the human body, also the entire view of the background in the picture, etc.)

The thesis follows and describes the subjects, in the drawing that were mostly improved.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci na téma „Vývoj kresby u předškolního dítěte“ vypracovala samostatně, a že jsem uvedla veškerou použitou literaturu.

20. 3. 2008

.....

Veronika Kinclová

Úvod

1. Teoretická část:

1.1 Charakteristika předškolního období.....	1
1.1.1 Kognitivní vývoj.....	1
1.1.2 Paměť.....	2
1.1.3 Verbální vývoj.....	3
1.1.4 Morální uvažování	3
1.1.5 Sebepojetí-identita dítěte.....	4
1.1.6 Sociální a emoční vývoj	4
1.1.7 Jemná motorika.....	5
1.2 Vývoj zobrazování	6
1.2.1 Dětský výtvarný projev	6
1.2.2 Kresba je zrcadlem dětské duše.....	6
1.2.3 Vývoj stádií dětského kreslení	8
1.3 Kresebné pojetí figury u předškolního dítěte.....	12
1.4 Znak kresby předškolního dítěte	17

2. Výzkumná část:

2.1 Cíl výzkumu	21
2.2 Hypotézy	21
2.3 Popis vzorku	22
2.4 Zadání testu.....	24
2.5 Použité metody	26
2.6 Popis a interpretace obrázků.....	26
2.7 Porovnání skupin.....	57
2.8 Výsledky hypotéz	62
2.9 Závěr výzkumné studie.....	65

Závěr

Použitá literatura

Úvod

Téma bakalářské práce „Vývoj kresby u předškolního dítěte“ jsem si zvolila pro jeho zajímavost a tajuplnost. Protože co je krásnější, než dětský svět představ a touha po poznání. Dá se říci, že jednotlivé vývojové etapy kresby dítěte zrychleně ukazují vývoj celého lidstva.

Děti v předškolním věku zobrazují vše, co vidí kolem sebe. Ale nejpodstatnější je pro ně lidská figura, nejen proto, že je jim blízká, ale i proto že na ni mohou ukázat vše, co se dosud díky svým zkušenostem naučily. A proto je práce zaměřena právě na kresbu lidské postavy.

Výtvarným zobrazováním a stejně tak předškolním obdobím po stránce pedagogické a psychologické, jsem se zabývala již na střední škole. Teprve nyní jsem se však snažila tyto dva obory spojit.

Ve své práci se zaměřuji na kresebné vidění lidské postavy očima předškolního dítěte a posléze raného školáka. Zajímá mě nejen kresba jako taková, ale i to, proč dítě nekreslí pouze samo sebe, když zadání kresby tak znělo. Nebo proč téma dále rozšiřuje například o kresbu rodiny.

Děti jsou fascinované zářivostí barev, dokážou si s kresbou hrát a experimentovat. A pokud se často setkávají s pozitivním přístupem dospělého, jsou podporováni v samostatnosti a jsou-li jim ukazovány možnosti, ze kterých si mohou vybírat, pak směřuje celý vývoj dítěte tím správným směrem.

Již předem jsem se musela smířit s tím, že nemohu provádět diagnostiku dětské kresby na úrovni, kterou může obsáhnout pouze psycholog.

Mým úkolem bylo tedy zmapovat výtvarnou úroveň kresby dítěte, interpretovat jednotlivé znaky kreseb a hledat v nich společné či odlišné znaky.

1. Teoretická část

1.1 Charakteristika předškolního věku

V širším slova smyslu jako „předškolní věk“ je označováno celé období od narození (někdy i včetně vývoje prenatálního) až po vstup do školy. Takové široké pojetí má svůj praktický význam při plánování sociálních, výchovných a vzdělávacích složek pro děti před vstupem do školy (Langmeier, 1991).

V užším slova smyslu **předškolní období trvá od 3 do 6 – 7 let**. Konec této fáze života je určen hlavně psychickou, tělesnou a sociální zralostí, a posléze vstupem do školy, jak to uvádí např. Vágnerová (2005) či Langmeier (1991).

Toto období je charakteristické převážně hrou. Dítě bere hru jako zábavu, uvolnění, ale i jako práci. Ve hře dítě získává pro něj tolik důležité zkušenosti a nové zážitky. Promýšlí, jaké hračky si do hry vezme, které vrstevníky do své hry vpustí, jaké prostory ke hře využije. Dítě si ve hře přehrává situace, které jsou pro něj běžné, ale i výjimečné či nepochopitelné. Nebo situace, se kterými se dosud nesmířilo a tímto způsobem se s nimi vyrovnává. Hra, ale také kresba, umožňuje lépe diagnostikovat dítě.

1.1.1 Kognitivní vývoj

Typickým znakem uvažování dítěte předškolního věku je to, jak se dívá na svět. Jedná se o **centraci**, což je subjektivně podmíněná redukce informací. Je to tendence k ulpívání na jednom nápadném znaku. Děti v tomto věku zatím nedovedou uvažovat komplexně.

Dalším znakem je **egocentrismus**, tj. ulpívání na subjektivním názoru. Dítě nechápe, proč by mělo posuzovat situaci z více hledisek. **Fenomenismus** v uvažování označuje důraz na určitou podobu světa. Dítě tuto podstatu ztotožňuje s viditelnými znaky. **Presentismus** označuje přetrvávající vázanost na přítomnost. Aktuální vnímání představuje pro dítě jakousi subjektivní jistotu.

Jiným hlediskem je způsob, jakým dítě informace zpracovává. Významná je především **magičnost**, tedy tendence pomáhat si při interpretaci dění v reálném světě fantazií, a tudíž toto poznání zkreslovat. Významným znakem je **antropomorfismus**, což znamená polidšťování, vlastnosti lidských bytostí jsou připisovány i neživým objektům. **Arteficialismus** je způsob výkladu vzniku světa, respektive vysvětlení, že ho „někdo udělal-nějaký člověk“. **Absolutismus** nám označuje přesvědčení, že každé poznání musí mít definitivní a jednoznačnou platnost. Což je opět projevem dětské potřeby jistoty (Vágnerová, 2005).

Předškolní děti ignorují informace, které by jim překážely a komplikovaly pohled na svět. Neberou v úvahu skutečnost, že nic nepřišlo ani nebylo, přestože tuto informaci mají. V předškolním věku děti nedovedou rozdělovat pozornost a zaměřovat ji selektivně. Děti neumí vnímat celek jako soubor detailů a nevšímají si souvislostí a vztahů mezi nimi (Vágnerová, 2005).

V předškolním věku děti ještě mnohým informacím nerozumějí, a tudíž je nedovedou správně interpretovat. Pokud se jim realita jeví jako nesrozumitelná, vysvětlí si ji tak, jak umí, resp. jak se jim to hodí. Proto interpretují realitu tak, aby pro ně byla srozumitelná a přijatelná. Ze stejného důvodu se objevují nepravé lži, tzv. konfabulace. Typickým znakem myšlení předškolního dítěte je útržkovitost, nekoordinovanost a nepropojenost (Vágnerová, 2005).

1.1.2 Paměť

Rozvoj paměťových schopností závisí na zrání příslušných mozkových struktur, na aktuální úrovni kognitivních schopností a na dosud **získané zkušenosti** dítěte (Vágnerová, 2005).

V nervové soustavě dítěte se vytváří dráha, paměť typu podnět – odezva. Důležité naučené dovednosti, jako je kreslení, malování a psaní, závisejí v podstatě na vytvoření těchto vzorců nervové aktivity. Jakmile se dítě dovednosti jednou naučí, nemusejí mu být vědomé, a přesto se uplatňují spontánně (Brierley, 1996).

Schopnost symbolického myšlení začíná v předškolním věku a rozvíjí se dále v průběhu dětství a dospívání, pravděpodobně závisí na pokračující organizaci a vyzrávání mozkové kůry v interakci se zkušeností (Brierley, 1996).

1.1.3 Verbální vývoj

Řečové schopnosti jsou využívány na úrovni, která odpovídá stupni rozvoje poznávacích procesů. Získané informace jsou poté zpracovány na úrovni myšlení konkrétního dítěte (Vágnerová, 2005).

V průměru jsou u dívek ve věku 4 – 5 let všechny řečové funkce zprostředkovávané levou hemisférou mírně pokročilejší (asi o 2 měsíce) než u chlapců téhož věku. Na druhou stranu u chlapců jsou rozvinutější nonverbální prostorové funkce (Brierley, 1996).

Od 4 let začíná dítě mluvit v delších a složitějších větách, později v souvětích. V tomto období děti dovedou správně užívat budoucího času. V rámci komunikace si děti osvojují platnost gramatických pravidel. Pokud chtějí vyjádřit složitější vztahy, např. časové, dělají v nich chyby (Vágnerová, 2005). Děti předškolního věku mají rozvinutou slovní zásobu na 2 500 slov. Ta jim umožňuje přiměřenou verbální komunikaci (Třesohlavá, Černá, Kňourková, 1990).

1.1.4 Morální uvažování

Morální uvažování dítěte tohoto věku závisí na dosažené úrovni rozvoje poznávacích procesů a na získané zkušenosti. Autoritou, určující pravidla chování jsou dospělí. Normy jsou důležité i pro rozvoj osobní identity. Potřeba seberealizace bývá uspokojována aktivitou, která je pozitivně hodnocena. Předškolní dítě však chápe normy poněkud stereotypně a rigidně. Typická je i vazba na konkrétní situaci nebo čin. Vývoj poznávacích procesů se v tomto věku zaměřuje na nejbližší svět a jeho pravidla (Vágnerová, 2005).

1.1.5 Sebepojetí-identita dítěte

Významným obdobím pro rozvoj dětského sebepojetí je právě předškolní věk. Děti získávají zkušenost s osamostatňováním, prosazováním vlastní osoby. Velký význam tu mají pozitivní a negativní **zážitky**. Děti do svého sebepojetí zahrnují hlavně odpozorované charakteristiky zevnějšku, tělesné a psychické možnosti, ale také psychické vlastnosti. Za velmi důležité považují osobní vlastnictví a své preference. Děti vědí, kým jsou. Vědí i to, že patří do určité sociální skupiny.

Předškolní dítě se nedokáže hodnotit realisticky, nereálný optimismus slouží jako zdroj osobní rovnováhy a jistoty. Nekritičnost a přehnaný důraz na sebe jsou typickým znakem nezralé identity. Důležitý je i poznatek, že součástí dětské identity je jeho genderová identita. Děti mají tendenci zveličovat rozdíly mezi lidmi různého pohlaví a všímají si více sebe, než ostatních. V 5 letech děti chápou genderovou identitu jako neměnnou. Uvědomují si, že identita zůstává stejná, i když se za někoho převléknou. Rozvoj genderových projevů ovlivňuje **sociální** učení i učení **nápodobou** (Vágnerová, 2005).

1.1.6 Sociální a emoční vývoj

Zatímco socializace batolete probíhala v rámci rodiny, dítě předškolního věku v sociální oblasti přesahuje rodinu a rozvíjí se u něj **vrstevnické vztahy**. Toto období je chápáno jako fáze přípravy na život v současné společnosti. Socializace a individualizace probíhá v interakci. Základní způsoby sociálního **chování** si dítě osvojuje **v rodině** a poté v mateřské škole (Vágnerová, 2005).

Učí se komunikovat, vnímat projevy jiných lidí, respektovat jejich potřeby i ovládat vlastní emoce. Emoční prožívání předškolních dětí je intenzivní, a přechází z jedné kvality do druhé. Prožitky jsou stále vázány na aktuální situaci, i přesto ubývá negativních emočních reakcí. Typickými způsoby prožívání jsou vztek a zlost. Oba pocity se děti tohoto věku učí ovládat. Typickým pozitivním stavem je veselost a rozvíjející se smysl pro humor (Vágnerová, 2005).

Rozvoj prosociálního chování je podmíněn stupněm emoční zralosti, schopnosti empatie, kontroly agresivity a ovládání vlastních aktuálních potřeb.

Důležitým předpokladem je přijatelně uspokojená potřeba citové jistoty a bezpečí. Předškolní dítě chápe nejbližší budoucnost a dokáže se na něco těšit. V tomto věku se rozvíjí emoční inteligence a vztahové emoce dítěte, které poté přecházejí v pochopení emocí jiných lidí (Vágnerová, 2005).

1.1.7 Jemná motorika

Jemná motorika, která vychází z rozvoje velkých svalových skupin, se týká zejména obratnosti ruky a mluvidel. Vývoj svalových skupin je vzájemně velmi úzce provázán. Není náhodou, že dítě řekne své první slovo v době, kdy začíná chodit a nápadně šikovněji manipuluje s předměty. Tedy začíná více mluvit, přesněji artikulovat v době, kdy začíná kreslit (Kutálková, 2005).

Tříleté dítě dovede napodobit vertikální, horizontální i kruhové čáry, většinou však podle předlohy. V 5. roce je dítě schopno napodobit čtverec a v 6. roce trojúhelník. V předškolním věku se dítě seznamuje pomocí jemné motoriky prstů, s kreslícím a psacím náčiním (Kutálková, 2005).

Nejobvyklejší a také nejpohodlnější držení tužky je ve využívání tří prstů – na prostředníčku tužka leží, ukazováček a palec ji shora přidrží. Ostatní svaly ruky jsou uvolněné a dovolují snadnou manipulaci s tužkou do různých směrů. Když dítě správně sedí a kreslí si, měla by tužka mířit přibližně někam za rameno. Pokud dítě na tužku příliš tlačí, může to být tím, že ji příliš pevně, křečovitě drží, nebo má pevně přitisknuté zápěstí k podložce a kreslí jen prsty. Obě okolnosti se mohou kombinovat (Kutálková, 2005).

Už v předškolním věku se děti diferencují na praváky či leváky. Grafomotorické dovednosti leváků rozvíjíme stejně jako praváků. Jen více dohlížíme na sklon tužky. Levoruké děti si totiž hůře vidí na výsledek svého snažení (Kutálková, 2005).

1.2 Vývoj zobrazování

J. A. Komenský (in Uždil, 1974), který svými myšlenkami přeskočil dobu, ale také navázal na antický ideál sebepoznání a sebeuskutečnění řekl, že děti předškolního věku „také do písarství a malířství navozovány býti mají“, a radil, aby jim dospělí dali do rukou křídlo „nebo uhel u chudších“.

1.2.1 Dětský výtvarný projev

Ontogenetický vývoj výtvarného projevu byl studován snad všemi autory, kteří se o dětskou kresbu zajímali a studovali ji. Podle většiny probíhá stadiálně. Názory autorů na podstatu i vývoj stádií se však od sebe liší podle toho, jak je chápán smysl vývoje a jak jsou chápány duševní funkce dítěte, které se v kreslení uplatňují (Hazuková, Šamšula, 1982).

J. Uždil je názoru, že začátky kreslení souvisejí s vývojem dítěte, se vznikem osobnosti, který je projevem potřeby seberealizace. Všechny děti kreslí spontánně, a proto je kresba stejně přirozená jako řeč a pohyb.

Má-li dítě k dispozici kreslicí nástroj, zanechá za sebou viditelnou stopu. To platí o dětech bez ohledu na jejich poznávací, společenské, zrakové i tělesné schopnosti. Děti kreslí na jakýkoli podklad, bez ohledu na to, zdali mohou, nebo zda bude kresba trvalá (Hazuková, Šamšula, 1982).

1.2.2 Kresba je zrcadlem dětské duše

Dětská kresba je jedním z nejvhodnějších přístupů k poznání dětské osobnosti. Kresby dětí se využívají při testování mentální úrovně. To znamená, že podle kresby lze hodnotit inteligenci dítěte. Dále se využívají jako komunikační prostředek. Kresby mohou napomáhat v případě, kdy dítě dostatečně nekomunikuje se svým okolím (např. mutismus, opožděný vývoj řeči, následky traumat apod.). Grafický obraz vypovídá o tom, co dítě prožívá, i přesto, že o tom

nedokáže mluvit. Dále je možné z kresby vysledovat dětskou afektivitu, či znalost svého těla (např. při znázornění postavy a jejím umístění v prostoru). Jediná kresba nemůže odhalit všechno. K určení diagnózy nestačí pouze kresebný test, obrázek každého dítěte je nutné posuzovat z hlediska sociálních, zdravotních, psychických a kulturních souvislostí. Tuto diagnostiku však může provádět pouze odborník, tedy psycholog. Z prostředků diagnostiky, které jsou k dispozici, představuje kresba nejvhodnější způsob vyjadřování. Kresbou dítě vypráví, aniž by promluvalo. Ten, kdo analyzuje dětskou kresbu, se musí snažit, aby z jeho strany nedocházelo k projekci (Davido, 2001).

Dětská kresba je svým způsobem výpovědí o množství představ, které dítě o světě má. Posuzujeme-li formální stránku dětského zobrazování spolu s přibývajícím věkem dítěte, pak se dá vyčíst vývojový stupeň dětské psychiky. Když se porovná se skutečným fyzickým věkem, je možné dojít k tomu, zdali se dítě za svým fyzickým věkem opoždí či předbíhá. Nemůžeme však rozhodovat o dětské inteligenci, opírající se pouze o výtvarný projev. Dětská tvorba je totiž závislá na tom, jak dospělý člověk pomůže přiblížit dítěti přírodu a svět cestou smyslového prožitku (Uždil, 1974).

Vlastní začátky dětské výtvarné „řeči“ se podobají řeči mluvené. S tímto názorem se setkáváme u více autorů (Caseová, Dalleyová, 1995, Uždil, 1974).

Jednorocní batole sleduje očima pohyb svého prstu, později otiskne zamazanou dlaň. Radost z právě vznikající stopy je větší, než zájem o výsledek. Kreslení, jako proces, je z počátku důležitější než to, co dítě kreslí (Uždil, 1974).

1.2.3 Vývoj stádií dětského kreslení

Dělení podle Cyrila Burta (in Read, 1967):

1. Čárání se objevuje u dítěte ve věku 2 - 5 let s vrcholem ve 3 letech, jež se dále dělí na:
 - a) Bezesměrné črtání tužkou. Jedná se o čistě svalové pohyby z ramene, většinou zprava doleva.
 - b) Záměrné črtání tužkou. Na toto črtání je soustředěna pozornost dospělého a může být případně pojmenováno.
 - c) Nápodobivé črtání tužkou. Zde jsou převládající pohyby stále svalové, ale pohyb celé paže je vystřídán pohyby zápěstí a pohyby prstů mohou vystřídát zápěstí. Obyčejně se snaží napodobit pohyby dospělého.
 - d) Lokalizované čárání. Dítě se snaží znázornit důležité části objektu (jedná se o stádium přechodné k stádiu následujícímu).
2. Linie se objevuje ve věku 4 let. Nyní se rozvíjí zraková kontrola oka. Lidská postava se stává oblíbeným námětem, kdy kruh naznačuje hlavu, tečky oči a dvě čáry nohy. Dítě může přidat druhý kruh naznačující tělo a další dvě čáry jako ruce, což se v této fázi objevuje jen zřídka. Nohy jsou většinou naznačeny dříve nežli ruce a tělo. Spojení částí těla nelze zatím úplně dotáhnout do konce a často se o to dítě ani nepokouší.
3. Popisný symbolismus se vyskytuje u dětí, ve věku 5 - 6 let. Lidská postava je nakreslena již přesněji, ale stále schématicky. Charakteristické tvary jsou umístěny hrubě a provedeny konvenčně. Obecné „schéma“ ukazuje u různých dětí typové odchylky. Totéž dítě kreslí ve většině případů a po dlouhou dobu svůj oblíbený tvar.
4. Popisný realismus se vyskytuje ve věku dítěte 7 - 8 let. Kresby jsou dosud spíše logické nežli vizuální. Dítě „klade na papír to, co ví, nikoli to, co vidí, a myslí spíše na rodový typ nežli na přítomného jedince“. Snaží se sdělit, vypočítat vše, nač si vzpomene, nebo co ho na kresbě zaujme. „Schéma“ vystihuje jednotlivé podrobnosti, ty ale vyplývají z myšlenkové asociace dítěte, nežli z rozboru vjemu. V tomto období se objevují

i pokusy o zobrazení tvaru z profilu. Dítě se dosud nezaměřuje na perspektivu, neprůhlednost, nebo zkracování. I přesto u dětí vzrůstá zájem o dekorativní podrobnosti.

5. Vizuální realismus se vyskytuje ve věku 9 – 10 let. Dítě přechází ze stádia kreslení z paměti a podle představy do stádia kreslení podle reality, přírody. Stádium se dále dělí na dvě fáze:
 - a) Dvojměrná fáze – kresba pouze v obrysu,
 - b) Trojměrná fáze – pokusy o znázornění hmotnosti. Pozornost se věnuje i překrývání a perspektivě, mohou se objevit i pokusy o lehké stínování a příležitostně i o zkrácení. Dítě se snaží kreslit krajiny.
6. Potlačení se objevuje ve věku 11 – 14 let. Vyskytují se zde pracné a pozvolné pokusy o reprodukce objektů. Dítě ztrácí odvahu, i když v kresbě nadále pokračuje. V této fázi na prvním místě stojí konvenční kresba a lidská postava, jako téma, se vyskytuje jen zřídka.
7. Umělecké oživení je patrné v raném dospívání. „Asi od 15 let kreslení rozkvétá v jakési opravdové umění“. Kresby vypravují. Obě pohlaví se zřetelně odlišují. Dívky nacházejí zálibu v barevné bohatosti, v půvabných tvarech, v krásné linii. U chlapců směřuje kresba více k technickému a mechanickému zaměření. Mnozí lidé však tohoto stádia nedosáhnou, protože potlačení v předchozím stádiu je příliš zásáhlo.

Ontogenetická stádia kresby podle Lowenfelda (in Perout, 2005)

1. Období čáranic (2 – 4 roky) je etapa, kdy se vytváří vzory a přístupy k sobě samému, ale také pokusy o výtvarné vyjádření. Zájem dítěte o kresbu časově souvisí s pokusy o verbální vyjadřování. Vyskytující se senzomotorické období je charakteristické právě zkušeností. Období čáranic se dále dělí na:
 - a) Bezobsažná čáranice. Dítěti přináší čarání zkušenost, i když v tomto období zkouší napodobit pouze linku.

- b) Zvládnutá čáranice. Začíná se rozvíjet vizuální kontrola. Dítě objevuje vertikální a horizontální kruhy a linky. Ve 3 letech je dítě schopno nakreslit kruh.
 - c) Pojmenovaná čáranice. Dítě pojmenovává to, co nakreslilo. Dítě kreslí s určitým záměrem, ale ten se během jedné kresby několikrát mění.
2. Období preschematické (4 – 7 let) toto období přímo navozuje na stádium čáranice. Ve 3. roce dítě začíná vytvářet znaky, které jsou někdy těžko poznatelné. Kolem 4 let začínají být znaky snadněji rozlišitelné. V této fázi se objevují první pokusy o zobrazení člověka, hlavonožce. Takováto grafická podoba je založena na dotekových, pohybových a pocitových zkušenostech. V 5 - 6 letech by význam kresby měl být pozorovateli jasný. Nápadným znakem dětské tvorby tohoto období je antropomorfismus.
 3. Období schematické (7 – 9 let) pro děti je typické vytvářet schémata či symboly. V dětském myšlení vzniká pojem na základě představy. V této fázi se objevuje první výtvarná krize, stagnace vývoje je vysvětlována novými nároky na dítě při jejich vstupu do školy. Dítě ve výtvarném zobrazování zprostředkovává svou vizuální zkušenost. Samo sebe začíná chápat jako součást širšího okolí a začíná si uvědomovat mezilidské vztahy. Mění se tedy dětský individualistický přístup ke světu. Dítě začíná více kooperativně spolupracovat s vrstevníky. Dalším prvkem v dětské kresbě tohoto období je tzv. základní linka.
 4. Období kresebného realismu (12 – 14 let) děti vnímají samy sebe jako členy vrstevnické skupiny, která je striktně rozdělena na chlapecké a dívčí. Uplatňuje se dětská vizuální zkušenost a skutečnost je méně ovlivněna niternými tendencemi. U dětí narůstá smysl pro detail, i když chybí cit pro zachycení pohybu. Pouze se objevují tendence zachytit loutkové pohyby. Oblíbenými tématy u dívek jsou květiny, koně, u chlapců auta a technika.

5. Pseudonaturalistické období (11 – 15 let) jde o období skrývání emocí, vznikají negativistické postoje vůči dospělým. Kritičnost dospívajících je obrácena i k sobě samému. Trojrozměrnost kresby je pochopena, ale objevuje se rozčarování nad neschopností kreslit tak, jak si pubescent představuje. Těžkou úlohou se v tomto období stává zobrazení autoportrétu. Dospívající mají v oblibě satirické znázornění lidské postavy.
6. Období rozhodování (14 – 17 let) adolescentní tvorba lidské figury je zobrazována zástupně, pomocí plošného, neiluzivního abstraktního schématu. Výtvarné dílo je výsledkem estetické volby a rozhodnutí.

V souvislosti s Piagetovými stádii vývoje myšlení můžeme rozčlenit výtvarný projev na následující období (in Hazuková, Šamšula, 1982) :

1) Stádium čáranic (čmáranic), jsou to črtací experimenty, zatím bezobsažné. Výsledkem je zdokonalení motoriky a schopností pohybové inhibice se zpětnou vazbou do psychiky dítěte.

2) a. Období přechodu ze stádia čáranice do stádia prvotního obrazu. Kolem 2. roku nastává spojení kresby s představou, z čehož plyne popud k pojmenování a doplnění. Nastává poznání, které je prvním stupněm k vědomému zobrazení. Dítě vkládá svou představu do čmáranice, která začala vznikat jako bezobsažná (to lze považovat za přechod ze stádia senzomotorického do stádia symbolického).

b. Období vytváření grafických typů je rozvojem kreslířského zobrazování. Setkáváme se s grafickými znaky, které jsou orientovány k vizuální podobě. V kresbě vzniká útvar, který se zachová v představě a který je dítě schopno nakreslit znovu. Dítě poté nějaký čas ulpívá na těchto osvojených grafických typech (u lidské postavy si sobě

přízpůsobuje nové znaky - vlasy, uši, nohy atd.). Tomuto období se říká: **“naivní dětský realismus“**.

3) Obrat k napodobování optické podoby neboli **vizuální realismus**. U dítěte kolem 7 – 8 let nastupuje myšlení v konkrétních operacích (objevuje se např. u figur, kde je snaha vytvořit sugestivnější situace, nové konfigurace, členění a pohyb. Dítě stále omezuje fixované představy. Operační činnost je vázána na konkrétní obsah, názornou představu.

4) Období tzv. krize dětského výtvarného projevu, v němž nastupuje období formálních operací, rozvoj abstraktního myšlení a rozvoj kritičnosti. Nerovnoměrnost vývoje jednotlivých složek dětské osobnosti má ve výtvarném projevu za následek, že se výtvarná práce stává obvykle suchopárnou, popisnou, současně je však nedokonalá podle měřítek vizuální podobnosti i podle realistických požadavků. Objevuje se obkreslování, necitlivé přejímání vzorů z tvorby dospělých. Ve spojení s vysokou sebekritičností dítě ztrácí radost z tvorby.

Každé dítě projde těmito uvedenými stádii i přesto, že neprobíhají u všech dětí ve stejnou dobu.

1.3 Kresebné pojetí figury u předškolního dítěte

Kresba **hlavonožce** se objevuje ve věku 3 – 4 let, kdy dítě kreslí člověka velice zjednodušeně. Zobrazí ovál s některými rysy obličeje, jako jsou ústa, oči, někdy i nos a vlasy. Kruh je kreslen s detaily obličeje, ze kterých vyrůstají třásňovité končetiny. Později z hlavy vyrůstají zřetelné nohy. Postupně je hlavonožec obohacován o další detaily (Hazuová, Šamšula, 1982).

Hlavonožec je znázorněn kolečkem představující současně hlavu i trup zepředu, k němuž jsou připojeny dvě čárky (nohy), a často další dvě, ruce. Je

zajímavé, že takto kreslí postavu 3 – 5leté děti na celém **světě**. Jak vývoj pokračuje, přibývá v kresbě detailů-oči, ústa, pupík, atd. (Davido, 2001).

Nakreslí-li dítě „hlavonožce“, jehož trup se neobjevil, může to znamenat, že se daný grafický znak dítěti jeví jako dostatečně poznatelný. Obohacování kresby je závislé na dětské zkušenosti se světem, ale zejména s potřebou a vůlí dítěte tuto zkušenost zobrazit v kresbě (Uždil, 1974).

Podle studie provedené J. Thomazim (in Davido, 2001), se kolem 5. – 6. roku začíná objevovat trup, znázorněný dalším kolečkem. Postava je vždy zobrazována zepředu, z **ánfasu**. Ruce bývají připojovány k trupu v různé výšce. Až kolem 6 let je tělo postavy úplné. Pokud dítě kreslí postavu, promítá do své kresby **samo sebe**. Dítě kreslí samo sebe tehdy, když si uvědomí vlastní tělesné schéma, v době, kdy získá představu o vlastním těle. Toto vědomí není vrozené, ale postupně se utváří prostřednictvím získaných zkušeností (Davido, 2001).

Zobrazení člověka – **paňáka**. První obrazy člověka dostali jméno-paňák proto, že se podobají hadrové loutce. Na vytvoření lidské figury se podílí hravé kruhové čarání. Uzavřený ovál „hlavy“ dítě nevnímá jako obrys, jenž by měl být hlavou, protože tzv. hlavonožec zahrnuje zároveň i polozapomenuté tělo. Oválná hranice uzavírá důležité lidské znaky, tj. ty znaky, které jsou lidské: ústa, oči, někdy nos a vlasy, zřídka uši. **Trup** se začne objevovat jako samostatná část teprve tehdy, když dítě hledá místo pro „krásný detail“ např. knoflíky. Zpočátku se trup nachází v ploše mezi oběma nohama, na nichž hlavonožec stojí. Pak se trup osamostatní a je menší než hlava (Uždil, 1974).

Lidská figura má stále obecnější rysy. Trup se osamostatňuje a mívá nezřídka originální podobu. Například tvar obdélníku, jako podlouhlý typ lidské figury. Přibývá podrobností, takže se „grafický typ „ stále více blíží realitě. Mezi tím, co dítě vidí a co zobrazuje, je ale stále rozdíl. Zpočátku platí, že všechny **lidské figury** jsou zobrazovány přibližně stejným způsobem (Uždil, Šašinková, 1982). Vývoj postupuje daleko rychleji, když dítě kreslí a dostává-li se mu pozitivních podnětů (Uždil, 1974).

Dítě vytváří **obecné znaky** pro člověka, které se hodí pro obě pohlaví. Později se postava rozlišuje např. kloboukem, šaty, dýmkou. Znaky však rychle přibývají. Další fází je rozlišení mužské a ženské postavy oblečením. Ženské postavy mají sukně, šaty, mužské postavy jsou oblečeny do svetrů, triček a dlouhých či krátkých kalhot (Uždil, Šašinková, 1980).

V této fázi jsou patrné i pokusy o uvedení figur do vzájemných vztahů. Znázornění **pokrčení** končetin je pro dítě velmi obtížné, přesto ve 4 letech dokáže nakreslit vztažené ruce u lidské figury. Dítě má potřebu v kresbě zobrazit naznačení **chůze** a znázornění vztahu dvou postav. S tím souvisí zobrazení postavy z profilu. Profil je však nesymetrický a dříve než v kresbě člověka se vyskytuje u zachycení zvířecích figur. Zprvu se zvířecí figura vůbec neliší od zobrazení člověka. Rozdíl je pouze v horizontální poloze těla. Předškolní dítě kreslí zvířata z profilu, jako nesymetrický tvar, v němž je určující vodorovná plocha (Uždil, Šašinková, 1980).

Děti 5 – 6leté nezobrazují vždy jen figury s velkou hlavou a malým trupem, někdy je trup dokonce velmi mohutný. Objevují se postavy s lahovitým trupem, kde je zúžením (nikoli článkováním) vyznačen už i krk, velice zřídka se objevuje naznačení krku jako pouhá čárka mezi trupem a hlavou. Někdy mezi 5 - 6 rokem se rozdvojí obrys nohou (vznikne „silná noha“). Začárání prázdných oválů (trup) nebo podobné vyznačení částí těla (tváře v obličeji, nohy) naznačuje masivnost a hmotnost (Uždil, 1974).

Zobrazení postavy u 6letého dítěte je velmi zřetelné. Většina dětí kreslí paže k trupu, tedy k ramenům, ale už ne k hlavě. Hlava bývá brzy zdobena vlasy, velmi často znázorněných trčících jeden vedle druhého. Nebo jsou vlasy kudrnaté, či složené do účesu (Uždil, Šašinková, 1980).

Předškolní děti při kresbě postavy někdy zdůrazňují dlouhé nohy. Podle mého názoru je to z důvodu toho, že dítě se na dospělého dívá zezdola nahoru, a tak opravdu vidí dlouhé nohy dospělého člověka. Právě na tuto dětskou perspektivu se zaměřuje Vágnerová (2005): Egocentrická perspektiva vychází z faktu, že dítě vnímá okolní svět ze svého úhlu pohledu. Proto mají děti tendenci přeceňovat

velikost nejbližších předmětů či osob, protože se jim zdají velké, a podceňují velikost vzdálenějších objektů, protože je vidí malé. Podobnost kresby a zobrazovaného objektu je závislá na rozvoji celého komplexu schopností a dovedností (např. motoriky, senzomotorické koordinace, poznávacích procesů atd.), ale i na dalších faktorech, jako je např. aktuální emoční stav dítěte. Kresba vyjadřuje dětské vnímání zobrazované věci, ne však její reálnou podobu (Vágnerová, 2005).

Chce-li dítě zobrazit, že lidské postavy jsou, že se pohybují, nezbyvá mu nic jiného než je natočit do **profilu**. Chůze je typickým pohybem, a proto se dítě pokouší o zobrazení lidské figury z profilu. Obraz člověka viděného ze strany přímo souvisí s jakousi potřebou znázornit pohyb neboli chůzi. Tak vznikají první profily (Uždil, Šašinková, 1980).

Dítě představu lidské figury nezakládá na vzpomínkách, nereprodukuje vjem. Dřívější „nárysový prostor“, v němž všechny figury a věci jsou jakoby v ploše nalepeny, se postupně změní v prostor iluzivní, v němž může vedle sebe stát dům a paňák v poloze průčelné (en face), ale také boční (Uždil, 1974).

Charakteristickým obdobím je tzv. smíšený profil, v němž je spojen pohled ze strany i zepředu (Uždil, Šašinková, 1980, Uždil, 1974).

Vývoj kresby lidské postavy (in Říčan, Krejčířová, 2006):

Jak již bylo řečeno, dětské pojetí lidského těla vychází ze zkušenosti, které má dítě se svým tělem. Je také výsledkem pozorování sebe a jiných lidí. Z vývojového hlediska je to nejspíše lidská tvář, kterou dítě pokládá za nejdůležitější. Tvář je důležitá při navazování lidských kontaktů. A možná pro tuto důležitost se u menších dětí v kresbě objevuje hlava, oči a ústa jako první. Dalším faktorem v kresbě jsou končetiny. Dítě kreslí hlavu, obličejovou část a končetiny dohromady, proto se primární zobrazování lidské postavy nazývá hlavonožec. Trup se objevuje až se vzrůstající dětskou zkušeností. Vzhledem k tomu, že by trup dítě mohlo zobrazit stejným způsobem jako hlavu, kruh či elipsu, nemůže se s určitostí říci, že by jej v tomto věku nedokázalo nakreslit.

Zajímavé je, že i když v další fázi předškolní dítě kreslí trup, ruce bývají často spojeny s hlavou.

Stádium subjektivně fantazijního zpracování, resp. prelogického přístupu charakteristické pro kresbu 4 – 5letého dítěte. Zobrazení **detailů** je chápáno jako důležité. Typickým příkladem jsou průhledné, rentgenové kresby lidských figur. Dítě postavu postupně obléká, přikresluje jí části oděvu. Někdy má dítě tendenci nakreslit i obsah těla. Nápadně často bývá zobrazován pupík, větší počet knoflíků, tyto části však dávají smysl vzniku trupu. V tomto stádiu je trup oproti skutečnosti menší než hlava.

Stádium realistického zobrazování, tj. přechod k realismu. Na konci předškolního období se kresby více podobají realitě. Dítě začíná kreslit spíše to, co vidí. Postupná proměna projevu kresby je jedním z důkazů kognitivního vývoje, a nástupu konkrétního logického myšlení. Kresba postavy bývá již dvojdimenzionální. Pokud kreslíř zobrazuje více lidských figur, postavy menší vzhledem k rozměrům ostatních, bývají považovány za nedůležité, s malou autoritou. Může však jít spíše o přání dítěte než o realitu. Je-li jako malá nakreslena vlastní osoba, a zvláště je-li izolována od ostatních, může to znamenat pocit izolace a odmítání. Je možné, že dítě nemá pocit sounáležitosti s rodinou. Malá postava nakreslená v rohu může být projevem citové nevyrovnanosti, potíže v sebehodnocení a skutečných či hrozících adaptačních problémů. Vymazání, překreslování a přeškrtávání bývá výrazem úzkosti a nejistoty dětského kreslíře. Jestliže dítě začíná kreslit od nohou a ne od hlavy nebo trupu, jedná se o signál, na který bychom se měli blíže zaměřit. Příčinou mohou být komunikační i adaptační obtíže. Jestliže začíná dítě kresbu od nohou, může to značit sklon k nekonformnosti, k opozici či negativismu.

V průběhu dalšího vývoje se kresby mění jen málo. Roste počet detailů, zvyšuje se správnost provedení. Vývojově podmíněným je zobrazení profilu a zachycením postavy v pohybu.

Stádium stagnace a preference schematického zobrazování. Po 10. roce se kresebné schopnosti už nerozvíjejí, kresba lidské postavy se ustaluje. Oblečení postavy odráží sociální konformitu, přijetí sociálních norem, ale je i odrazem aktuální společenské módy. Schematické zobrazení především u chlapců, se vyznačuje zjednodušením a redukcí detailů. V období prepuberty nebývají děti se svými výtvary spokojené. Jsou k nim nadměrně kritičtí a kresba je přestává bavit.

U dospívajících se objevuje tendence zjednodušovat, a proto kresebné projevy ztrácejí svou spontánnost. Období je charakteristické používáním naučených klišé, dospívající při kresbě postavy zobrazují naučené lidské karikatury, kreslené jednou linkou, nebo stereotypně obkreslované modely, které považují za zdařilejší, než jejich vlastní výtvary. V některých případech se setkáváme s tím, že se dospívající snaží, vyhnou tématu lidské postavy tak, že například začarají celou kresbu a okomentují ji, že se figura nachází ve tmě.

1.4 Znamky kresby předškolního dítěte

Výtvarné zákonitosti dětského projevu v předškolním věku (in Uždil, Šašinková, 1980; Uždil, 1974)

R- princip (pravouhlost)

Je typickým příkladem zobrazení stromu. Logika vývoje kresby je podobná vývojové linii lidské figury. Zpočátku je to jen vzhůru trčící linka, kterou v pravém úhlu a pravidelných intervalech přetínají kratší čárky (Uždil, Šašinková, 1980).

Transparentnost

Zobrazení vnitřního objemu je pro dítě často neméně lákavé než zobrazení vnějšího vzhledu věci. Ve skutečnosti jde dítěti stále o totéž: zobrazit ty věci (nebo jejich složky a části), o kterých ví a které ho

zajímají, přičemž nehraje roli to, zda jsou všechny vidět z určitého pomyslného místa, stanoviště (Uždil, 1974).

Grafický automatismus

U dítěte vzniká tendence opakovat v kresbě jednoduché a již osvojené tvary, jako čáry znamenající vlasy, pruhy (Uždil, Šašinková, 1980).

Kresebné vidění

Malý kreslíř pokročil v kresbě, když začne zobrazovat překrývání tvarů – předměty vpředu zastiňují předměty ležící dál, v hloubce obrazové scény. Je možné, že na dítě působí vizuální vzpomínka nebo vliv ilustrací v knize.

Technicky je dítě schopné - stejně jako my – vidět, že se kruh mění (zdánlivě) v elipsu, že věci vzdálené se jeví menší než blízké, a možná i to, že vlivem pozorovatelova stanoviště se mění úhel pravý v úhel kosý apod. Je mu však „proti mysli“ takové „zkresleniny“ zobrazovat (Uždil, 1974).

Prostor a objem (in Uždil, Šašinková, 1980)

1. Plošné uspořádání objemu označuje jednotlivé pohledy na předmět, které jsou v kresbě spojeny v jeden celek.
2. Zobrazení vnitřního objemu. Dítě takové situace zobrazí tak, jako by byly průhledné. Ve skutečnosti jde dítěti o to, zobrazit ty věci, o kterých ví a které ho zajímají. Přičemž neuvažuje nad tím, zdali jsou vidět.
3. Prostor obklopující předměty a dokreslující jejich vzájemné vztahy. Základ prostorového pořadí je položen, jakmile dítě začne považovat dolejší okraj papíru za jakousi zem. Někdy bývá vodorovnou čarou naznačeno nebe. Zvyk stavět vše na „základní čáru“ nebo řadit věci

podle spodního okraje, se někdy ocitne v konfliktu s potřebou dítěte zobrazit více postav či předmětů. Dítě se snaží najít jiná řešení, někdy otáčí papír a vytvoří si „základní čáru“ podél několika stran, na něž figury staví.

4. **Obrazový plán.** Nad „základní čárou“ v určité vzdálenosti dítě kreslí jinou čáru, přibližně rovnoběžnou.
5. **Plošné uspořádání-sklápění.** Dítě zobrazuje prostor (rybník, cestu, podlahu), jako by ho vidělo v náhledu. Zatímco věci, které stojí kolmo k základně, jsou jakoby sklopeny do půdorysu podél osy (stromy u silnice). Nebo jsou symetricky řazeny okolo středu.
6. **Obrácená perspektiva.** Dítě zobrazuje věci, které jsou blíže spodnímu okraji papíru menší i přesto, že dospělý očekává, že budou větší.
7. V 6 – 7 letech se objevuje v dětské kresbě „horizont“. Je to čára, která rozděluje zemi od nebe, ale také má za úkol naznačit nerovnoměrnosti terénu, kopce a hory. V takové kresbě už se nám mohou objevit zmenšeniny figur.
8. U dětí starších 7 let se setkáváme s vyznačením prázdného prostoru, jako něco reálného. Děti je vyčarají, vytečkují nebo pokryjí neurčitou barevnou šmouhou.
9. Dalším stádiem je zobrazení překrývání tvarů. Předmětu vpředu zastíňují předměty ležící dál.

Podle Iana McGregora (in Caseová, Dalleyová, 1995), existují čtyři znaky kreseb, se kterými má většina dětí problémy:

1. Znázornění proporcí, zvláště v rozměru hloubky.
2. Rozměr. Převládá tendence zobrazovat dvojrozměrně, poté se přidávají detaily. Většina lidí ale zobrazuje dvojrozměrně i v dospělosti.
3. Lineární perspektiva. Dítě má problémy s odhadem skutečné velikosti předmětů.
4. Detaily. Děti věnují pozornost spíše smysluplnému symbolickému zobrazení, než detailům kresby. To patrně souvisí se souběžným vývojem kresby a řeči.

2. Výzkumná část

2.1 Cíle výzkumu

Cílem práce je sledovat rozvoj kresebného projevu u dětí předškolního věku v průběhu 5 měsíců. Konkrétně se zaměřit na kresbu lidské postavy a sledovat odlišnosti mezi dívkami a chlapci. Důležitou roli zde hraje porovnání dvou kreseb jednoho dítěte, s vývojovým odstupem 5 měsíců. Dále je třeba poukázat na znaky kreseb, které se u jednotlivých stejně starých dětí od sebe mohou lišit. Nebo naopak mohou mít podobné znaky. V rozboru kreseb se zaměřit na zobrazení lidské figury, vývoj grafomotoriky, zpracování plochy, práci s barvou, ale také poukázat na dětské výtvarné řešení zadaného tématu a na používání výtvarných zkratek.

2.2 Hypotézy

3. Předpokládám, že nastane výrazný pokrok v kresbě lidské postavy u dětí po 5 měsících. Výrazně se bude lišit kresba předškolního dítěte a nynějšího školáka.
 - 1.1 Pokrok očekávám v úrovni grafomotoriky.
 - 1.2 Děti budou v kresbě jistější až odvážnější (budou experimentovat s barvou v sytosti odstínů, výrazně ubude potřeba kresbu gumovat).
 - 1.3 Budou pracovat s celou plochou obrázku a téma bude obohaceno o další detaily.
4. Předpokládám, že se budou výrazně lišit v kresbě dívky a chlapci po 5 měsíčním odstupu.
 - 2.1 Dívky budou mít kresbu bohatší o detaily, budou používat větší škálu barev a k hlavnímu tématu přibudou další objekty.

2.2 Chlapci nevydrží u výtvarné činnosti příliš dlouho, kresba hlavního tématu bude jednodušší, chudší na podrobnosti a detaily (v porovnání s dívkami).

2.3 Děti se budou více dotýkat jiných, pro ně poutavějších témat (například. scény z televizní obrazovky, tematika pirátů, dopravní prostředky atd.) i přesto, že se zadaným hlavním tématem budou srozuměni.

2.3 Popis vzorku

Vzorek dětí jsem rozdělila do **třech skupin**. 1. skupinu tvoří děti z vesnické mateřské školy, které posléze přešly do základní školy v tomtéž místě. 2. skupinu tvoří děti z příměstské mateřské školy, které taktéž přecházely do spádové školy. 3. skupinu, kterou budu zmiňovat až v části: **Popis a interpretace obrázků**, tvoří jedno dítě, které chodilo do vesnické mateřské školy, ale přešlo do příměstské základní školy, a tudíž jsem ho nemohla přiřadit ani k jedné výše uvedené skupině.

Má práce obsahuje dělení tří již zmíněných skupin, dále se každá skupina dělí na: **a) mateřskou školu a b) základní školu**. Tudíž je u dítěte z konkrétní skupiny uvedena jak: za a) kresba z mateřské školy, tak za b) kresba ze základní školy, které jsou poté porovnávány (toto dělení budu dále v textu používat).

1. skupina - vesnická škola.

a) Mateřská škola se nachází ve vesnici ve středních Čechách. Budova je postavena ve středu obce a k ní přiléhá rozlehlá, nově zrekonstruovaná zahrada. Je zde možnost vyjít do přírody, k lesu, ke skále. Mateřská škola má dvě třídy. Do první třídy docházejí mladší předškolní děti od 3 do 4 - 5let, ale také se sem umisťují sourozenci, kteří se takto lépe adaptují. Druhou třídu navštěvují starší předškolní děti od 5 do 6 - 7let. Ve své práci jsem použila kresby 5 dětí (**2 dívky a 3 chlapci**) staršího předškolního věku (6 až 6;11 let).

- b) Základní škola je umístěna nad mateřskou školou, takže je pravděpodobná spolupráce obou institucí. Základní škola je určena pro děti od 1. do 5. třídy, poté děti přecházejí do městských základních škol. Do své práce jsem zahrnula kresby 4 dětí z 1. třídy (děti ve věku 6;5 až 7;1 let), které jsem si záměrně vybrala, a od kterých jsem již měla kresbu z mateřské školy. Tudíž mohu srovnávat vývojový posun u každého z těchto dětí.

2. skupina - příměstská škola.

- a) Mateřská škola se nachází v příměstské části nedalekého města, též ve středních Čechách. Budova se nachází v zástavbě rodinných a činžovních domů. K mateřské škole přináležejí prostorná zahrada s více hřišti a ovocnými stromy, o které se děti mohou starat. Je zde možnost procházek k rybníku, do nedalekého malého lesíka. Mateřská škola má 4 třídy. Dvě pro mladší předškolní děti od 3 do 4let, jednu třídu dětí od 4 do 5let a přípravnou třídu pro předškolní děti, které půjdou do školy, ve věku 5 - 6 až 7let. Do své práce jsem použila kresby 4 dětí (**2 dívky a 2 chlapci**) staršího předškolního věku (6;5 až 7;6 let).
- b) Základní škola s přilehlým pozemkem, je umístěna vedle hlavní silnice směrem na město. Mateřská škola spadá pod základní školu a jsou brány jako jedna instituce, protože mají jednoho zřizovatele a jednu právní subjektivitu. Základní škola je určena pro děti od 1. do 9. třídy. Tyto třídy jsou dále děleny na A, B. Má práce zahrnuje 5 kreseb z 1. třídy (děti ve věku 6;10 až 7;11 let) příměstské základní školy, a tak i zde mohu porovnávat vývojový posun dětí za 5 měsíců.

2.4 Zadání testu

1. skupina - vesnická škola.

- a) Mateřská škola. Kresby dětí vznikly koncem měsíce **června** roku 2007, při ranní volné hře. Postupně jsem si zvala všechny děti, které měly o kresbu zájem, po 2 - 5ti ke stolečku. Takovýto počet dětí, které pracovaly na kresbě byl optimální, protože jsem mohla bez větších problémů pozorovat všechny děti při zobrazování zadaného tématu a vést s nimi rozhovor.

Zadala jsem téma kresby: „**Nakresli mi takového chlapečka nebo holčičku, jako jsi ty.**“ Tedy lidskou postavu. Snažila jsem se dětem podat co nejméně informací, ale i přesto jsem byla dotázána, co všechno má postava obsahovat. Některé děti mi řekly, že se neumí nakreslit. Zopakovala jsem jim zadání a dodala, že mají postavu nakreslit, jak nejlépe umí. Také jsem dodala, že to není soutěž o nejkrásnější obrázek, kresby se nebudou známkovat. Kresby jsou pouze pro mě. Některé děti se osmělily a obrázek mi nakreslily, až když jsem si s nimi slovně prošla, jaké máme části těla.

Děti pracovaly na čistém a prázdném pracovním stole. Každý měl k dispozici sadu dvanácti barevných pastelek, bílý kancelářský papír formátu A4, který jsem jim dala do ruky proto, aby si samy zvolily, zda chtějí kreslit na výšku či na šířku. Dále děti dostaly informaci, že je možné použít tužku a v nejnutnějším případě i gumu, ale o tu mi musí říci. Při kresbě nebyly děti časově nikterak omezeny. V době kdy jsem s dětmi začala pracovat, bylo nejmladšímu 6 let a nejstaršímu 6;11 let.

- b) Základní škola. Po pěti měsících jsem opět navštívila děti, tentokrát v základní škole, koncem **listopadu** roku 2007. Toto zadání kresby bylo skupinové, všechny děti pracovaly najednou. Protože není v podmínkách základní školy bohužel možné, abych s dětmi pracovala na kresbě, jako s malou skupinou, jak tomu bylo ve škole mateřské.

Většina dětí si na mě pamatovala z návštěvy v mateřské škole, takže velmi dobře spolupracovaly. Požádala jsem děti, aby si uklidily všechny věci z lavice, pracovního stolu. Poté jsem dětem rozdala bílý kancelářský papír formátu A4, zkontrolovala jsem počet pastelek, aby každé dítě mělo dvanáct různých barev. Pokud někdo potřeboval, zapůjčila jsem mu své. Upozornila jsem na to, že mohou mít k dispozici i tužky, ale o gumu musí říci mě. Posléze jsem je znovu požádala, aby mi nakreslily samy sebe. Tedy: **“Nakresli mi takového chlapečka nebo holčičku, jako jsi ty.”** Bohužel v tomto zadání kresby hrála velkou roli časová tíseň, kdy paní učitelka děti popoháněla k rychlejší tvorbě a usměrňovala je ve výtvarném projevu, takže děti neměly příliš volnosti ke své práci. V době, kdy jsem s dětmi pracovala, bylo nejmladšímu 6;5 let a nejstaršímu 7;1 let.

2. skupina - příměstská škola

- a) Mateřská škola. Kresby dětí vznikly koncem měsíce **června** roku 2007, také při volných ranních hrách. Děti jsem požádala, zda-li by byly ochotné pro mě nakreslit obrázek. Ihned souhlasily už jen proto, že si mě pamatovaly z předešlé souvislé pedagogické praxe uskutečněné rok předtím. Postupně jsem požádala děti, aby si sedly po 2 - 5ti ke stolečku, kde se vystřídaly v kresbě. Poté jsem jim zadala téma kresby: Lidská postava. Zadání bylo stejné jako u 1. skupiny. Děti měly dostatek času ke své práci na kresbě, nebyly nijak omezovány. V době kdy jsem s dětmi pracovala, bylo nejmladšímu 6;5 let a nejstaršímu 7;6 let.
- b) Základní škola. Po pěti měsících jsem také navštívila děti v příměstské základní škole, koncem **listopadu** roku 2007, to znamená po 3 měsících v 1. třídě. Toto zadání kresby bylo skupinové, všechny děti pracovaly najednou. Jak již bylo řečeno, třídy se dělí na A, B. Proto jsem kresbu zadávala v obou třídách, kde byly děti, které přišly z mateřské školy namíchány s dětmi z jiných mateřských škol, pro které je tato základní

škola také spádová. Pokud někdo potřeboval, zapůjčila jsem mu své pastelky. Paní učitelka ihned nabídla k zapůjčení školní pastelky s tím, abych si vybrala, které k zadání kresby potřebuji. Posléze jsem je znovu požádala, aby mi nakreslily samy sebe. **Zadání bylo stejné, jako u 1. skupiny.** Jejich případné dotazy jsem se snažila zodpovídat tak, abych jim umožnila zapojit vlastní představivost, fantazii a myšlení. Po celou dobu práce dětí panovala ve třídě příjemná, uvolněná atmosféra. Paní učitelka mi byla velkou oporou a pouze mi asistovala. Děti měly dostatek času na kresbu. V době kdy jsem s dětmi pracovala, bylo nejmladšímu 6;10 let a nejstaršímu 7;11 let.

2.5 Použité metody

Jako metoda sběru dat byla použita kresba lidské figury. Téma kresby lidské postavy, resp. barevného autoportrétu, bylo vybráno proto, že je postava nejzřetelnější, vztahuje se k sebepojetí a k tělesnému schématu. Věková kategorie dětí obou skupin je shodná v rozmezí 6 až 7;6 let u předškolních dětí a v rozmezí od 6;5 do 7;11 let u školních dětí.

2.6 Popis a interpretace obrázků

1. Skupina

6.1.1 Jakub (6;11 let)

(1. kresba, mateřská škola)

Obrázek č. 1

Levák. Chlapec si položil kancelářský papír na šířku a poté si vybral červenou pastelku, se kterou nakreslil na pravé straně papíru obličej (hlavu, oči, výrazné

řasy, bambulovitý nos a výrazná červená ústa). Poté kresbu přeškrtl s tím, že se mu nepovedla. Jakoby si chlapec myslel, že tím, že kresbu přeškrtně, tak ji zakryje nebo dokonce nechá zmizet. Je zde patrné pomuchlání papíru, kdy chlapcův tlak na kreslicí náčiní byl tak velký, že poškodil kreslicí plochu. V kresbě hoch pokračoval na levé straně papíru, kde je celá postava. Hlavová část je kreslena silnou linkou, kdy dítě silně tlačilo na kreslicí náčiní, tělo budí dojem, jakoby k hlavě bylo přilepené. Za povšimnutí stojí použití černé barvy (vlasy), jinde není totiž barva nikterak naznačena. Dále jsou výrazné oči s mohutnými řasami, na které jsem již poukazovala. Častější je toto zobrazení řas u děvčat, které vnímají velké řasy jako zkrášlení, znak pro dospělost. Postava je nakreslena se širokým úsměvem. Krk u postavy chybí, je zde však patrná snaha o dekolt, který v myšlení dítěte může krk nahrazovat. Končetiny i trup jsou zde zachyceny. Zobrazení rozkroku je pokrokové, v tomto věku nebývá takovéto zobrazení časté. Dolní končetiny jsou ukončeny střevíci s podpatkem. Nad lidskou postavou je patrný chlapcův podpis, který je podtržený. Na hochovi bylo vidět, že je hrdý na to, že se již umí podepsat. Podpisem chlapec zakončil svou kresbu a poté ji podtrhl.

Obrázek č. 1: Jakub (6;11 let)

6.1.1 Jakub (7;4 let)

(2. kresba, základní škola)

Obrázek č. 2

I zde se objevila chlapcova volba položit papír na šířku. Ovšem téma autoportrétu si rozšířil na kresbu rodiny. Ke své kresbě mi hoch prozradil, že se na ni nachází z levé strany: babička, děda, máma, já s drakem (tedy kreslím), táta a babička. Postavy mají vše, co má lidská figura mít. Jediné, co dosud figura postrádá, jsou uši. U první postavy zleva jsem si povšimla kudrnatých hnědých vlasů. Ostatní ženy je nemají, a proto se domnívám, že je to charakteristický znak pro onu babičku. Mužské postavy mají vlasy vyznačené krátkými, hustými čarami. Oči jsou u postav znázorněny jako kruhy, což naznačuje, že si chlapec grafomotoricky neporadil s detailem. Z kresby je patrná veselá příjemná nálada, díky širokým úsměvům postav. Chlapec znázornil poněkud odtažené paže figur, což může být příznakem sociability. Jakoby diváka postavy vítaly s otevřenou náručí. Prsty horních končetin by již v tomto věku měly být znázorněny v počtu pěti, zde se však může jednat o výtvarnou zkratku, protože chlapec ví, že ruka má pět prstů a umí je nakreslit. Trup i znázornění rozkroku je zde patrné a dolní končetiny jsou opět zakončeny střevíci. Sám sebe chlapec umístil doprostřed kresby, jako pravděpodobně důležitého člena rodiny s vědomím toho, že je z postav nejmenší. V celkové kresbě je tato postava nejpropracovanější, jak ve vybarvování, v detailech, tak v přidání dalšího předmětu-draka. U postavy babičky vpravo je vidět, že byl chlapec unavený, a proto není postava vybarvena. Jinak chlapec již plně využívá barevnou paletu. Kombinuje teplé i studené barvy. Prostor celého papíru je plně využit. Chlapec zde naznačil základ prostorového pořadí, kdy znázornil na dolejší okraji papíru zem (zelená tráva). Tráva překrývá dvěma prvními postavami boty, třetí postava jakoby stojí na trávě (společně s tátou a šestou postavou, tedy otcem a babičkou). Pouze figura znázorňující Kubu má trávu vyznačenou i mezi nohama. Zde je vidět chlapcův myšlenkový pochod.

Na horním okraji papíru je znázorněn pruh modré barvy (nebe). Toto nebe je v pravém rohu zakončeno sluncem s typickým obličejem. Ihned pod pruhem modré barvy jsou nakresleny mraky. Vše má svůj řád.

Obrázek č. 2: Jakub (7;4 let)

Porovnání kreseb

Kuba udělal během 5 měsíců velký pokrok v celkovém zobrazování lidské figury. Postavy jsou oblečené, paže se oddalují od těla a je zde vidět pokus o znázornění pohybu.

V kresebném projevu si je chlapec daleko jistější, detailnější a používá větší paletu barev, tah pastelky je silnější. Největší posun je vidět v zobrazování krku a horních končetin. Ale také ve vyplnění prostoru celé plochy papíru a nejpatrnější je zde myšlenkový pochod při znázornění země. Chlapec pochopil, že figura stojí na ploše. V kresbě přibylo mnoho detailů jako například zobrazení draka, mašličky, zobrazení slunce a mraků, což se v první kresbě (z mateřské školy) nevyskytuje.

6.1.2 Veronika (6;4 let)

(1. kresba, mateřská škola)

Obrázek č. 3

Pravák. Dívka si svůj papír položila na šířku. Celou kresbu lidské figury umístila doprostřed plochy papíru, ke spodnímu okraji. Jako první si vybrala tužku, jako konturu, se kterou nakreslila celou kresbu. Poté začala používat barevné pastelky. Pokožka obličeje a rukou je vybarvena žlutě. Výrazné jsou kulaté, modře vybarvené oči, s dlouhými řasami a obočím. Nos je tvořen tečkou a pod ním jsou umístěna směřící se ústa. Ze stran obklopují obličej náušnice a delší oranžové vlasy. Tělo postavy je zakryto dlouhými šaty, takže krk ani trup není čitelný. Paže lidské figury jsou odtažené od těla a zakončené plochými dlaněmi s prsty. Dolní končetiny jsou ukončeny dámskými střevíčky s podpatky. Dívka využívá teplých barev (červená, oranžová, žlutá). V horní části těla se objevuje modrá barva, pravděpodobně má znázorňovat trup. Plocha za postavou je zcela nevyužita. Není zde ani pozadí, či jiná lidská postava.

Obrázek č. 3: Veronika (6;4 let)

Na kresbě je patrná nezvládnutá grafomotorika ve vybarvení červených šatů. Na druhou stranu dívka při vybarvování nepřetahuje, takže je kresba v normě. Kresba je zakončena dívčíným podpisem s typickým červeným srdcem, jako znak pro ženskost, něhu, lásku či otevřenost.

6.1.2 Veronika (6;9 let)

(2. kresba, základní škola)

Obrázek č. 4

Opět si dívka zvolila formát papíru na šířku. I zde se objevilo rozšířené téma autoportrétu o celé zobrazení rodiny. Dívka mi ke své kresbě řekla, že se na ni nachází z levé strany: já (autorka), máma, táta a brácha. Z kresby nelze vyčíst věkové rozpětí mezi postavami, protože jsou všechny stejně vysoké. Jako první kreslící náčiní si dívka vybrala tužku, se kterou nakreslila kontury postav. Dále ke své kresbě využívala barvy. Všechny postavy mají žlutou pokožku obličeje a rukou, pouze druhá postava zleva (matka), má obličej oranžový. Oči jsou naznačeny modrými plnými kruhy, patrná jsou výrazná červená ústa. U všech postav chybí nos. Všechny lidské postavy jsou zobrazovány s krkem, mají roztažené ruce, které jsou zakončeny pěti prsty. Obě ženské postavy mají dlouhé vlasy a útlé tělo. Pas je zde naznačen čarou. Mužské postavy jsou silnější s výraznějšími boky a patrné je i znázornění rozkroku. U třetí postavy (otec) je pravá nohavice silnější, než levá. U postavy čtvrté (bratr) se autorka snažila obě nohy nakreslit stejně. Tedy je možné, že si dívka uvědomila rozdíl v zobrazování nohavic třetí postavy. I u této kreslířky se objevuje rozdělení plochy papíru na část země, na které figury stojí (zem je zobrazena pouze zelenou čarou, pod kterou jsou modré vlny naznačující vodu). Nad skupinou postav je vidět velký modrý mrak a v levém horním rohu je umístěno slunce. Za povšimnutí stojí to, že slunce má paprsky, ale neobjevuje se zde polidšťující obličej. Kresba je pestrá a veselá. Dívka si dala záležet na vybarvení ploch lidských figur a je vidět, že již neměla tolik sil na takto precizní vybarvení mraku.

Obrázek č. 4: Veronika (6;9 let)

Porovnání kreseb

Na Verunce je patrný posun v kresbě během 5 měsíců. Kresebný projev je výraznější, pestřejší a jistější. Ale také je patrný tlak na kreslicí náčiní. Grafomotorický projev je na dobré úrovni. Dítě přemýšlí nad tím, jak umístí figury i pozadí do plochy. Posun v kresbě lidské figury je zřejmý v lepším znázornění proporcí těla. Postavy jsou realističtější, protože je kreslířka prodloužila a propracovala. Velký posun je vidět i v zobrazení trupu a rozkroku.

Dívka již staví lidské figury na jakousi zem, což je patrné na obr. č. 4. Tato kresba budí dojem jakéhosi zespolečenštění, kdy dívka kreslí celou rodinu, namísto pouhého autoportrétu. Dá se říci, že postavy mají tendenci se k sobě přibližovat.

6.1.3 Ondřej (6 let)

(1. kresba, mateřská škola)

Obrázek č. 5

Levák. Chlapcova kresba je zobrazena na šířku papíru. První si chlapec vybral růžovou pastelku a nakreslil kulatý obličej. Černé vlasy a oranžové uši. V obličejové části se nachází ústa a dva růžové kroužky (oči), které jsou přebarveny modře. Stejně jako v kresbě výše zmíněné dívky, i zde chybí nos. Dále chlapec v kresbě zobrazil růžový, silný, dlouhý krk. V Ondrově vědomí je pravděpodobně považováno břicho za znak, který ho má charakterizovat. Postavě chybí trup, proto dolní končetiny vycházejí rovnou z břicha. Zajímavé je, že končetiny (dolní ani horní) nejsou ukončeny chodidlem, botou či dlaní a prsty. Chybějící ruce a prsty mohou naznačovat například sociální problémy dítěte, ale k takové diagnóze bychom potřebovali více informací.

Obrázek č. 5: Ondra (6 let)

Postava se nachází uprostřed bílé plochy papíru. Chlapec se snažil využít co nejvíce barevných pastelek. Patrné je to na zobrazení proužkovaného svetru, kde se vyskytuje celá škála barev. Ovšem chlapec si na sebe vzal příliš velké břemeno, kresba ho vyčerpala a on nedokázal úkol dotáhnout dokonce. Zde je patrná centrace neboli ulpívání na jednom patrném znaku. Což je typické pro dětské myšlení, tohoto období (Vágnerová, 05). V závěru své kresby se chlapec ještě podepsal na spodní okraj papíru.

6.1.3 Ondra (6;5 let)

(2. kresba, základní škola)

Obrázek č. 6

Kresba je pojata na šířku papíru. Chlapec znázornil dvě postavy na spodním okraji. Z levé strany je vyobrazen autor a vedle je jeho babička (podle jeho komentáře jdou na procházku). Celý další prostor formátu je zcela nevyužit, až na zobrazené antropomorfizované slunce v pravém horním rohu. Jako typický znak preschematického období, uvádí pan Lowenfeld právě antropomorfismus (in Perout, 2005).

Obrázek je kreslen tužkou a následně je kresba vybarvena. Obličej je znázorněn se všemi potřebnými prvky, nachází se zde dvě tečky jako oči, nos je zobrazen jako obrácené L, a ústa. Hlava je obohacena o vlasy, ale chybí zde uši, na které děti často zapomínají. Velmi masivní je zde růžový krk, na který je připojeno kulaté břicho. Rozpažené ruce s pěti prsty mohou naznačovat otevřenost. V kresbě je patrná snaha spočítat a nakreslit na každé ruce pět prstů. Objevují se zde prsty, které jsou řazeny jeden vedle druhého tak, že zasahují až k zápěstí a pokračují k loktu.

Chlapec obě postavy oblékl do proužkovaného svršku a kalhot. První postava zleva je kreslíř, tato postava je v porovnání s druhou figurou (babička) menší. Je zde patrný věkový rozdíl, který je vyznačen výškou postav.

U první postavy je zajímavé barevné proužkované triko se svisle oddělenými čarami.

Obrázek č. 6: Ondra (6;5 let)

Na jednom rukávu jsou naznačeny svislé čáry a na druhém tyto čáry chybí. Je možné, že je kreslíř zapomněl přikreslit, nebo že byl tolik unaven kresbou, že je tam již nenakreslil.

Na obrázku jsou detailněji vykreslené kalhoty, barvy hnědá a modrá se zde pravidelně střídají. Kreslíř se zde snažil zobrazit rozkrok. Dolní končetiny jsou zakončeny obuví, která směřuje na pravou stranu. Celou kresbu chlapec zakončil na zadní straně podpisem (jméno a příjmení).

Porovnání kreseb

Ondrova kresba lidské postavy je po 5 měsících obohacena v obličejové části o nos, na končetinách o prsty u rukou a obuv. I přesto, že je kresba jistější, tak má chlapec problémy se sebedůvěrou. Stále si netroufá na rozsáhlejší, větší kresbu s více obrazovými prvky a detaily. Figury na obrázku se snažil uvést do pohybu, protože podle jeho slov jdou obě postavy na procházku. Zde je patrná potřeba zobrazení pohybu, ale chlapec si s tímto zobrazováním pravděpodobně neví rady, profil se zde nevyskytuje. Chlapec si na sebe stále bere těžké úkoly, viz proužky na oblečení, kde se objevuje tendence ulpívat na jednom nápadném znaku. Grafomotoricky se kresba zpřesňuje.

6.1.4 Martina (6;8 let)

(1. kresba, mateřská škola)

Obrázek č. 7

Levák. Dívka si položila formát papíru na šířku a začala kreslit zelenou pastelkou trávu, na spodním okraji papíru. Poté následovaly dvě modré květiny. Lidská postava byla zobrazena až poté. K ní si autorka vybrala oranžovou pastelku. Dívka nakreslila kulatou hlavu, sytě oranžový krk, hrud' s horními končetinami a prsty. V obličejové části jsou umístěny dvě oranžové, kulaté oči, bambulovitý nos a široká, sytá ústa. Hlava je pokryta hnědými, dlouhými a hustými vlasy.

Obrázek č. 7: Martina (6;8 let)

Postava je oblečena v žlutých šatech, které mají princeznovský charakter. Nechybí zde trup ani obuté dolní končetiny. Dívka si pravděpodobně uvědomuje, že postava musí stát na nohách, a proto je tam zobrazila. Je zde vidět posun v myšlení, protože by klidně mohli být končetiny schovány pod šaty a kreslířka by mohla nevědomě použít výtvarnou zkratku. Na horní straně papíru se nachází

nebe. Dívka se snaží nejen si rozvrhnout kreslicí plochu, ale také oddělit tak výrazné prvky, jako je země a obloha. Celou postavu dívka umístila doprostřed spodního okraje papíru. Díky květinám, nebi a také následnému podpisu se zdá kresba plnější a to i přesto, že je zde více bílého nevyužitého prostoru. Při kresbě dívka držela kreslicí náčiní neobratně a tvrdě. Příčinou však mohou být silnější pastelky, které se dívce špatně držely, ale svou barevností pro ni byly přitažlivé.

6.1.4 Martina (7;1 let)

(2. kresba, základní škola)

Obrázek č. 8

Kresba je umístěna na šířku papíru. Dívka nakreslila tři postavy: já (autorka), sestřenice Maruška a sestra Maruška na procházce. Je patrné, že se autorka vyobrazila jako největší. Pravděpodobně je starší, než další dvě postavy nebo se cítí být odpovědná za dvě holčičky, které s ní jdou na procházku a které, jak je patrné z kresby, autorka vede. Průvodci, kteří doprovázejí skupinu na výletech, drží vždy nějaký předmět v ruce (deštník, květina atd.), aby upoutaly pozornost skupiny. Takovýto pocit mám z této kresby. I přesto, že jsou postavy malé, objevují se na nich všechny potřebné znaky. Prvá postava zleva (autorka), je kreslena s větší pečlivostí, než další dvě postavy. Je vidět, že kreslířce při tvorbě ubývaly síly. První postava má vybarvenou pokožku oranžově, pokožka druhé postavy je vybarvena žlutě a třetí postava má vybarvené pouze ruce a krk. Všechny figury mají oči, nos, ústa a vlasy. Nechybí zde krk ani trup, na dolních končetinách jsou nakresleny střevíčky na podpatku, jako symbol pro ženskost a dospělost.

Dívka ve své kresbě zachytila další fázi zobrazování prostoru, tzv. obrazový plán. Nad „základní čarou“ v určité vzdálenosti dívka nakreslila jinou zelenou čáru, přibližně rovnoběžnou. Ta má znázorňovat zem, po které postavy jdou. Pozadí zde však zachyceno není, pouze v levém horním rohu vyobrazeno slunce. Celá kresba je ukončena podpisem a číslem 9. Bohužel nevím, co číslo znamená.

Obrázek č. 8: Martina (7;1 let)

Porovnání kreseb

Na Martině je vidět posun během 5 měsíců hlavně v zobrazování prostoru. Objevuje se tendence zobrazit pozadí za lidskou postavou. Patrná je i potřeba sociálního kontaktu, kterou naznačuje kresba několika postav. Pro děti tohoto věku je velice důležitá sounáležitost k nějaké skupině, potřeba někam patřit. Proto se u dětí vyskytuje zobrazení několika postav.

Rozdíl je i v jiném vidění barevnosti svých vlasů, v kratší dívčí sukni namísto princeznovských šatů a v zobrazování bot. V kresbě je patrný posun k realističtějšímu zobrazování.

Obrázek č. 8 je kreslen nápadně slabou linkou, oproti kresbě č. 7. Celkově je však stále potřeba cvičit grafomotorickou obratnost ruky.

2. Skupina

6.2.1 Lucie (6;11 let)

(1. kresba, mateřská škola)

Obrázek č. 9

Pravák. Dívka si položila formát papíru na výšku a začala kreslit postavu na spodní straně. Postava stojí na spodním okraji papíru, za figurou se objevuje horizont, který rozděluje zemi od nebe, ale také má za úkol naznačit nerovnoměrnosti terénu, kopce. V dětské kresbě se toto zobrazení objevuje v 6 – 7 letech, což dívčině věku odpovídá. Pozadí za postavou je velice bohaté a pestré. Ve své praxi jsem se s takovýmto typem obrázku ještě nesetkala.

V kresbě se objevuje na levé straně papíru listnatý strom s typicky kruhovou korunou a jablky. Kmen stromu je pevný a stabilní, takže po něm nahoru může vyšplhat i veverka, která je ovšem proporcionálně neúměrná tomuto stromu. U veverky se také objevuje R- princip. Okolo lidské figury jsou lesní zvířátka (zajáci, veverky, kos, ježek) a za postavou je vidět divoké prase, vlk, jelen (dívka nejprve nakreslila tělo, poté vybarvila nohy a nakonec nakreslila krk a hlavu).

Děvče nahlas přemýšlelo, co by ještě nakreslilo na horní část papíru, ta se jí zdála nevyužita. Bílou plochu využila jako nebe, kde jsou vidět ptáci v letu. Zde se objevuje bílý vynechaný prostor, jako něco reálného. Po modré cestě, která je ohraničena jakýmsi plotem, jede zelené auto s černými koly a modrým okýnkem. Trávu, jako zem dívka vybarvovala jako poslední. Zem je tudíž vybarvena grafomotoricky neobratně, patrně v důsledku vyčerpání se při kresbě.

Je vidět, jak autorka na obrázku nakreslila předěl mezi trávou, silnicí a kopci. Objevuje se zde i zmenšování figur v pozadí, oproti figurě lidské postavy, či veverce, která leze na strom. Také je zde patrné členění figur a předmětů před a za, tedy prostorovost. Postava je samozřejmě autorka, která je na procházce v lese.

Figura má všechny náležitosti (hlavu, černé výrazné oči, nos, široký úsměv a tváře). Vlasy jsou hnědé, dlouhé a bohaté. Na hlavu navazuje krk, dále hrud', ramena a horní končetiny. Prsty zde nejsou vidět.

Obrázek č. 9: Lucie (6;11 let)

Trup je znázorněn oddělením zeleného trika a barevnou dlouhou sukní. Na sukni je naznačena vlnka jako nařasení. I zde je patrná vyčerpanost. Celá kresba budí pestrý, optimistický dojem.

6.2.1 Lucie (7;4 let)

(2. kresba, základní škola)

Obrázek č. 10

Dívka si položila formát papíru na šířku. Na kresbě je vidět lidská postava (autorka), obklopena dvěma zvířaty-hračkami. Celý prostor papíru se dívka snažila zaplnit, což se jí povedlo. Dokázala si rozvrhnout prostor tak, aby se jí tam

všechny zamýšlené prvky vešly. Autorka mě upozornila při své interpretaci kresby na to, že kůň na obrázku není živý, tohoto koně si přeje k vánocům, proto je menší než lidská postava. Do sady k takovému koni patří mrkev a hřeben (mrkve jsou vidět v pravém dolním rohu, u kmene stromu a hřeben drží postava v ruce). Ani kresebně propracovaný barevný papoušek není živý, je to také hračka, která mluví. Dívka zobrazila postavu stojící na zelené travnaté půdě. Nachází se zde i ovocný strom, s plody jablek, který má silný hnědý kmen a šiřatou zelenou korunu. Také je v porovnání s postavou menší. Na obloze za lidskou figurou jsou vidět modré mraky, za mrakem uprostřed vykukuje slunce.

Obrázek č. 10: Lucie (7;4 let)

Postavu autorka umístila doprostřed výkresu. Oválný obličej obklopují hnědé polodlouhé vlasy. V obličejové části se nachází dvě oči, špičatý nos a ústa. Postava má krk, tělo, trup i končetiny. Je patrné, že ruka držící papouška je pokrčená. A prsty jsou nakresleny tak, aby bylo vidět, že směřují v pěst. Dívka se zde pokusila o pohyb postavy. Druhá ruka je natažena a drží provázek, který směřuje ke koni. Kreslířka naznačila, kde končí triko a začínají kalhoty-trup.

Výrazné jsou zde protažené dolní končetiny. Autorka se nakreslila s dlouhýma nohama možná proto, že je již školačka, a tak se cítí být velká. Děti takto zobrazují dospělé osoby, protože se na ně dívají zezdola a tak jim dolní končetiny připadají opticky delší. Oblečení postavy je spíše chlapecké, ale protože je zde patrná touha po koni, tak je logické, že si dívka nakreslila kalhoty, protože se v nich bude lépe sedět na koni. Celkově na mě působí kresba realisticky, protože se může stát, že takové hračky dívka dostane. Pouze strom se realitě svou velikostí nepřibližuje.

Porovnání kreseb

Luciiny kresby jsou obě velice zdařilé, na obou je vidět výtvarná zdatnost (která v tomto věku není obvyklá) a též radost z výtvarné tvorby. Dívka se snaží o to, aby byla kresba pestrá, a využívá k tomu plochu celého papíru. Při zadání prvního obrázku vydržela dívka nad kresebnou činností, velice dlouho. Je patrné, že kresba tuto dívku láká a přináší ji radost. Na kresbě je patrné i to, že se dívka nebojí složitějších kresebných situací a dokáže si s kresbou pohrát.

Posun v kresbě můžeme vnímat především ve zkvalitňování realistického pohledu a zpracování. Na druhou stranu dívka jako by v kresbě z mateřské školy předstihla dobu (horizont, umístění figur a předmětů), a v kresbě ze základní školy, jako by se k prostorovému vývoji v kresbě vrátila. Další pokrok je vidět v grafomotorice. Dívce se uvolnila a zpřesnila ruka, což je na kresbě vidět.

6.2.2 Filip (6;10 let)

(1. kresba, mateřská škola)

Obrázek č. 11

Chlapec si umístil formát papíru na šířku. I přesto, že zadanému tématu rozuměl, snažil se mu vyhnout. Na kresbě jsou vyobrazeny dvě motorky. První červenou „krosku“ řídí autor v helmě a má, podle jeho slov, vypláznutý jazyk. Z boku na motorce je napsaný název „Honda“, tedy značka motorky. Chlapec

nevěděl, jak má název motorky napsat, a proto mu ostatní kluci radili. Na chlapci bylo vidět, že má radost, jak to zvládl a chlapcům poděkoval.

Na druhé, zelené motorce sedí závodník Petr, ten se drží pouze jednou rukou (červená čára vedoucí k řídítku), druhou ruku má zapaženou. Zde se objevuje pohyb zelené postavy. Obe figury, i přes jejich jednoduchost, jsou vyobrazeny z profilu. V pravé části plochy je vyobrazen skokanský můstek, ze kterého jezdci skáčí. Na motorce si dal autor velice záležet. Celou postavu však nelze z kresby přečíst. Nevím, zdali se tématu lidské postavy chtěl chlapec vyhnout, nebo mi jen chtěl ukázat, pro něj zajímavější téma. V den zadávání kresby si totiž děti mohly nosit z domova své oblíbené hračky, a tudíž před sebou měl chlapec tuto motorku jako předlohu. Je zde tedy patrný dobrý pozorovací reflex. I přesto, že použil omezenou paletu barev, vypadá kresba dobře. Zajímavé je, že se motorky pohybují ve vzduchu a není vidět žádná země, či doskoková plocha. Motoricky se chlapec snažil o kruh-pneumatiky, ale velice neobratně. I přesto se pokusil o vyobrazení detailů.

Obrázek č. 11: Filip (6;10 let)

6.2.2 Filip (7;3 let)

(2. kresba, základní škola)

Obrázek č. 12

Chlapec si položil formát papíru na šířku a začal kreslit. Znovu jako by se chtěl vyhnout tématu lidské figury. Nakreslil v pravém horním rohu sebe jako Spidermena houpajícího se v pavoučí síti. K němu se z levého dolního rohu přibližuje Venom (který je nepřítelem Spidermena). Tato tmavá, šedá postava má v obličejové části zobrazeny podlouhlé oči, žlutá ústa s vypláznutým jazykem s cenícími zuby. Od úst mu kapou červené sliny, protože chce Spidermena zakousnout. Na hlavu nenasedá krk, ale hned šedé tělo s modrými pruhy. Z břicha jsou kresleny dlouhé ruce s bodáky, které jsou zakončeny pěti drápy. Nohy jsou rozkročmo, přičemž jedna je užší než druhá. Nad touto postavou je znázorněna trojka s tečkou. Ta má znázorňovat, že se jedná o třetí díl Spidermena. V pravém dolním rohu se nachází v černém rámečku s červeným pozadím nápis Marvin. To značí, jak mi bylo řečeno, Spidermenovu značku.

Obrázek č. 12: Filip (7;3 let)

Autor, jako Spidermen, se vyobrazil ležící v síti, což představuje určité omezení v pohybu a znevýhodnění v případném boji. Postava má hlavu, přes masku prosvítají žluté oči, krk, břicho (částečně je vidět, že postava leží na zádech), dále má postava horní a dolní končetiny. Postava je sice oblečena, ale v převleku, dítě jakoby se ztotožnilo s filmovou postavou.

Je možné, že si chlapec toto téma vybral proto, že v poslední době tento film viděl, nebo je to úhybný manévr, jak se vyhnout kresbě lidské postavy. Možná budou hrát roli obě možnosti dohromady.

Porovnání kreseb

Filip je bystrý chlapec, dokáže vnímat detaily a upoutá ho adrenalinové téma (viz terénní motorky či scéna útoku na Spidermena). Pokud něco neví, dokáže přijmout pomoc od vrstevníků. Při první kresbě z mateřské školy se chlapec vyhnul tématu lidská figura a zvolil si raději specificky chlapecké zaměření kresby. V druhé kresbě ze základní školy je vidět ochota alespoň k nějakému zobrazování lidské figury, i když se jedná o filmovou postavu.

Chlapec tlačí na kreslicí náčiní, tento tlak je patrný na Spidermenově oblečení. Na rukou šedé postavy je vidět grafomotoricky neobratné přečarávání. To samé se vyskytuje na tabulce s nápisem „Marvin“.

Využití celého prostoru papíru se objevuje až v druhé kresbě (ze základní školy). Zde se snažil chlapec zobrazit co nejvíce informací, které film obsahoval. Kresbu poté doplnil o vysvětlující komentář.

6.2.3 Alexandra (6;5 let)

(1. kresba, mateřská škola)

Obrázek č. 13

Dívka si položila formát papíru na výšku a vybrala si ke kresbě růžovou pastelku. Tou nakreslila kulatou hlavu, uši, nos a krk. V obličejové části jsou patrné výrazné oči, s černou tečkou uprostřed a řasy. Ty jsou patrné okolo pravého oka, ale u levého jsou pouze na horní straně víček. Dále jsou zde výrazná ústa s naznačeným srdíčkovým horním i dolním rtem. Celý obličej je dokreslen červenými kulatými tvářemi. Vlasy jsou nakresleny okolo hlavy jako žluté, polodlouhé a dotýkají se ramen.

Postava má tělo, které je viditelně odděleno úzkým pasem, dvě ruce s pěti prsty, které jsou úměrné k tělu. Nohy jsou schovány pod bohatou sukní a vykukují pouze střípky. Na hlavě je patrná zlatá korunka, ale i šaty upozorňují na to, že se autorka nakreslila jako princezna. Oblečení je barevně zdobeno. Hned za balónkovými zelenými rukávy začínají sytější růžové ruce. Zde je pokožka mnohem výrazněji vybarvena, než v obličejové části. Tělo je oválné, mířící v bocích do špičky. Bohatá sukně je růžové barvy, tu po stranách překrývá modrá.

Celá postava stojí na vysoké trávě a vedle ní vyrůstá růžová květina s listy. V pravém rohu dívka ještě nakreslila ptáka v letu, který je zobrazen z ánfasu. Kresba je typicky dívčí, vyskytuje se zde pohádkové téma princezen, zobrazování těla ve tvaru srdce a květiny. I výběr barev (převládá růžová) je také typicky dívčí.

Grafomotorický projev je tvrdý, neobratné vybarvování všemi směry, je patrné hlavně v oblasti široké sukně. Dívka si dobře poradila s prostorovým uspořádáním. Na ploše je zachycena celá postava a zbylo zde dost místa na zobrazení korunky a země. Je vidět, že si dívka dokázala rozvrhnout plochu papíru.

Obrázek č. 13: Alexandra (6;5 let)

6.2.3 Alexandra (6;10 let)

(2. kresba, základní škola)

Obrázek č. 14

Dívka svou kresbu pojala na výšku papíru. Lidská postava (autorka) se nachází uprostřed kresby. V pozadí je strom lípa (zde stojí za povšimnutí větve s lipovými listy a suku na stromě). Za stromem v pravém horním rohu je vidět slunce a mraky. Co je vyobrazeno z levé strany od stromu mi autorka neprozradila. Je možné, že je to např. pumpa. Postava stojí na jakési hnědočerné cestě. Na vodítku má psa Báru, se kterou jde na procházku. Vpravo od psa je patrná černá hromada, podle slov autorky je po písek u lípy, nedaleko jejich domu. Pes je nakreslen

z profilu sedící, ale hlavu má z ánfasu. Autorka sama sebe zpodobnila velmi přesně, jakoby se při kresbě na sebe dívala do zrcadla. Velice zajímavé je vyobrazení vlasů. Ty, které pokrývají temeno hlavy, tvoří jednu část, ofina druhou část a dále culíky po stranách tvoří třetí a čtvrtou část vlasů. Hlava je oválná, vybarvena oranžovou barvou. Oči jsou opět doplněny o řasy a přibýlo zde i obočí. Nos je jemně naznačen čárkou a ústa jsou roztažena do širokého úsměvu. Pod bradou je za fialovým rolákem schován krk. Tělo je odděleno od nohou v trupové části modrou krátkou sukní, z níž vykukují silné nohy, zakončené botami.

Celá kresba je veselá, barevná a realistická. Dívka se snažila nakreslit, co je před a za (před mrakem je sluneční paprsek, za paprskem je mrak). Vyskytuje se zde členění plochy. Vpředu je naznačena tráva, za ní je postava se psem a v dálce je lipový strom.

Obrázek č. 14: Alexandra (6;10 let)

Porovnání kreseb

I zde je vidět pokrok v kresbě během 5 měsíců, a to hlavně v grafomotorice. Patrné je to při porovnání sukní. Stále je zde vidět tlak na kreslicí náčiní. Postavu se snaží Saša zmenšovat, a tudíž má více prostoru v pozadí. Znázornění lípy je jakýsi úkrok do prostoru, kdy se strom „vznáší“, tedy je dále než lidská figura. Tím je vyjádřeno prostorové pojetí.

Téma procházky značí, že autorka začíná postavy uvádět do pohybu. Pokus o zobrazení profilu už je patrný na kresbě psa. Kreslířka se snažila zobrazit sebe, jak drží v ruce vodítko. I přesto je patrné pouze přiblížení se ruky k vodítku, kdy se dotýkají předmětu pouze prsty. Kresba je obohacena o další prvky a detaily, jako strom, nebe, slunce, pes na vodítku atd.

Dívka se snaží o obohacení tématu lidské postavy a svůj úmysl dokáže v kresbě zrealizovat.

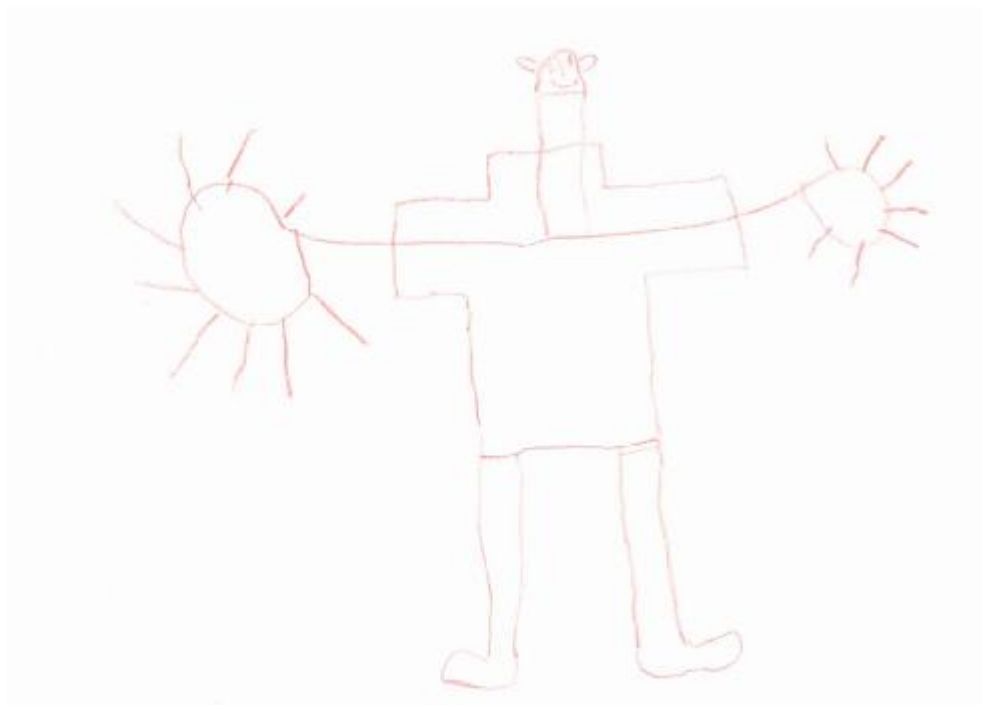
6.2.4 Filip (7;6 let)

(1. kresba, mateřská škola)

Obrázek č. 15

Pravák. Chlapec si položil formát papíru na šířku a poté si vzal hnědou pastelku, se kterou nakreslil celou postavu zespoda. Nejdříve kreslil nohy. Tělo je nakreslené jakoby oblečené do trička, trup postavě chybí. Ruce jsou zobrazeny, jako kdyby byly spojené na hrudi, a ukončené jakousi tlapou pokrytou řasami (prsty na ruku). Krk je prodloužen od čáry znázorňující prodlouženou ruku, až k malé hlavě. Hlava je neúměrná tělu, ale malá je nejspíše proto, že si chlapec nechal příliš málo místa na její zobrazení. Špatný odhad měl chlapec právě proto, že začal svou kresbu zobrazovat od spodního okraje.

Jestliže začíná dítě kresbu od nohou, může to značit sklon k nekonformnosti, k opozici či negativismu (Říčan, Krejčířová, 2006). I přesto, že je hlava malá, vešly se do obličejové části dvě oči, nos i ústa. Po stranách jsou vidět široké uši.

Obrázek č. 15: Filip (7;6 let)

Celá postava je pojata jako mohutná a neobratná. Veliké neobratné ruce mohou být odkazem na chlapcovu motorickou neobratnost. Když jsem se zeptala, zdali chce ještě něco na obrázku dodělat, odpověděl mi, že nic vybarvovat nebude. Vzhledem k chlapcovu věku je kresba velice slabá. Tím, že hoch nevyužil barevných pastelek, se jeví kresba nevýrazná a chudá. Naznačena je zde i částečná transparentnost v oblasti krku.

6.2.4 Filip (7;11 let)

(2. kresba, základní škola)

Obrázek č. 16

Chlapec si zvolil formát papíru na výšku. Na kresbě je patrný autorův záměr, zobrazit se jako fotbalista, který dává gól do červeně ohraničené brány, umístěné po pravé straně papíru. V horní části kresby jsou zobrazeny symbolické vlaštovky, které sedí na drátě a volají, podle slov autora, gól. Prvé dvě vlaštovky zleva jsou viditelně vygumovány. Ostatní mají místo zobáku bambulovité nosy a červené

oči. Nad hejnem vlaštovek se nachází v levém horním rohu žluté slunce a vedle jsou modré mraky. Pod vlaštovkami je vidět duha, znázorněna pouze třemi, v místech se překrývajícími čarami (zelená, červená a modrá). Postava (autor) stojí na světle zeleném trávníku, který je odlišný od zelené plochy pod bránou. Lidská figura má veškeré znaky: hlavu, v obličeji výrazné oči, nos do L, široká ústa a uši, které jsou částečně zakryty černými vlasy. Krk je propojen s obdélníkovým tělem, zakrytý zeleným tričkem s číslicí 11. K triku přináleží dva trojúhelníkové rukávy, ze kterých vyčuhují ruce. Tělo zabírá největší část postavy. Trup je naznačen oddělením zeleného dresu od modrých kalhot. Rozkrok zde však doposud chybí. Úzké nohy, jakoby byly useknuty nad mohutnými botami. Chlapec se zde pokusil o pohyb postavy, když zde naznačil dva míče. Jeden vyplněný barvou a ornamenty, druhý průhledný. Zajímavé jsou šipky, které mají divákovi pomoci v lepší orientaci směru pohybu míče.

Obrázek č. 16: Filip (7;11 let)

Porovnání kreseb

Na Filipově 5 měsíčním odstupu mezi kresbami je vidět obrovský rozdíl. Ze všech interpretovaných kreseb, je právě v případě obrázků tohoto dítěte vidět největší posun. Kresba postavy (ze základní školy), je dvojdimenzionální, obratnější, propracovanější a detailnější, oproti kresbě z mateřské školy. Na figuře přibýly vlasy a hlavně oblečení, což je důležitý prvek v zobrazování.

Proporce (kresba č. 16) celé postavy jsou menší, přiměřené k věku chlapce i celkové kresbě postavy. Chlapec stále nezobrazuje u postavy rozkrok, také má postava dolní končetiny stále daleko od sebe.

Co se týče prostoru kolem postavy, je zobrazován vzhledem k situaci. Téma fotbalu je v tomto věku a hlavně u chlapců oblíbené. Prostor nad postavou je vyplněn zajímavě. Vlaštovky, které fandí hráči (autorovi) a volají gól, jsou pohádkovým, ale nápaditým dokreslením detailů kresby. Zajímavé je řazení a zobrazení vlaštovek na elektrickém drátu. Takto se totiž motivačně cvičí v 1. třídě psaní písmen.

Na chlapcově grafomotorickém projevu by bylo dobré dále pracovat.

3. Skupina

6.3.1 Damián (6;8 let)

(1. kresba, mateřská škola)

Obrázek 17, 18

Pravák. Chlapec si dal formát papíru na šířku a začal kreslit hlavu lidské figury. Když byl ve fázi, kdy měl nakreslenou hlavu, dvě výrazné kruhové oči s modrou duhovkou, bambulatý nos, ústa, veliké uši, krk a dekolt, kresbu přeškrtl se slovy, že se mu to nepovedlo. Otočil list papíru na druhou stranu a začal znovu.

Obrázek č. 17: Damián (6;8 let)

Celá postava je kreslena tužkou. Hlavu chlapec zobrazil na stejném principu jako první, která se „nepovedla“. Jen uši nejsou tak markantně velké, jako u prvního pokusu kresby. Nejvíce na kresbě zaujme diváka obličej. Chlapec vytvořil postavě výrazné oči, s dlouhými řasami, výrazná ústa, velké uši i nos. Je možné, že je smyslově založen nebo má v tomto ohledu nějaké problémy. Širší a dlouhý se zde jeví krk, který je až nepřiměřený k tělu. Z kulatého břicha vycházejí krátké ruce, o kterých klapec řekl: „Já jsem tlustý a mám „pidiručičky“.

Chlapec je silnější postavy, ale tlustý rozhodně ne. Buď je to chlapcova utkvělá představa, nebo toto označení slýchá od dospělých či vrstevníků ve svém okolí. Celá postava je nahá, dokazují to bosé končetiny a neobjevuje se zde žádná známka oblečení.

Velmi výrazný je zde kulatý pupík, ve kterém je uprostřed tečka a je celý vybarven žlutou barvou. Pupík, a pupiční šňůra symbolizují spojení s matkou, nahá postava zase symbolizuje návrat do mladší vývojové fáze. Vzhledem k věku chlapce se zde může jednat o poruchu, nebo obranný mechanismus, kdy dítě chce zůstat bez školních povinností, v období hry.

Obrázek č. 18: Damián (6;8 let)

Chlapec chtěl na druhou stranu ukázat, že se umí podepsat, i když je zde patrné gumování přeškrtnutého písmena D. Z obrázku srší neobratnost, nejistota až bojácnost.

Grafomotorický vývoj zde nelze určit. Chlapec jen symbolicky využil barevné pastelky (modré oči, červená ústa, žlutý pupík). Chlapec v sebe pravděpodobně nemá důvěru, cítí se být stále spojen s matkou.

6.3.2 Damián (7;1 let)

(2. kresba, základní škola)

Obrázek č. 19

Kresbu tentokrát chlapec umístil na výšku. Na první pohled je obrázek velice chaotický, ale i přesto se zde lidská figura nachází. Ke kresbě jsem dostala podrobné vysvětlení: Na ploše papíru hoch zachytil fotbalové utkání sportovního klubu Sparta a Slávia. Na spodní straně jsou vyobrazeni dva brankáři. Ten, co má na dresu velké červené S, je spartánský brankář. Proti němu je slávistický

brankář, na kterého útočí spartánský hráč a dává mu gól. Zajímavá je postava brankáře na pravé straně. Toho autor zachytil v pohybu a z částečného profilu.

I druhá postava brankáře vlevo je v pohybu (chytá míč). Na kresbě se vyskytují pohledy shora, patrné je to na zobrazení fotbalových bran. Pod horním okrajem se nachází v kruhu vyobrazené velké S (znak Starty). Od tohoto znaku vedou šipky doprava, tím chlapec sděluje stav utkání, kdy Sparta vede nad Slávií 1 : 0. Druhá šipka směřuje ke středu celého dění a nejdůležitější postavě. Tato postava je rozhodčí, který má tu moc rozhodovat o celém utkání. A právě touto důležitou osobou je autor obrázku. Rozhodčí je jako postava v kresbě největší a nejdůležitější. Jako jediný má na hlavě nakreslené žluté vlasy, i když by to mohla být i čepice. Velké výrazné modré oči dodávají na nepostradatelnosti této figuře, kterou doplňuje výrazná, z úst vyčnívající píšťalka. Postava má krk, břicho, pokrčené horní končetiny, na každé ruce s pěti prsty a nohy, které jsou obuty do bot.

Obrázek č. 19: Damián (7;1 let)

Chlapec si vybral na nakreslení obrysu těla hnědou pastelku. Poté celou postavu oblékl tak, že tuto konturu překryl. Figura má cosi hnědého na ramenou, patrně chrániče, fialové triko, které postavu zakrývá jen částečně, modré kalhoty a boty s červenou podrážkou, která připomíná lední brusle. Důležité je zde upozornit na chybějící nos u všech postav a také na to, že jediný autor má krk. To však může být jen proto, že byl vyčerpán kreslením celé situace, a tak mu nezbyly síly na detaily. Je patrné, že kreslíř si dal záležet na tom, aby měl on sám na každé ruce pět prstů. Znovu se zde objevuje výrazný, tentokrát červený pupík.

Celá plocha papíru je zaplněna. V levém horním rohu je vidět skrývající se slunce a přicházející bouřku i s blesky. Na spodní části kresby je vyčarána zelená tráva, pouze pod nohama rozhodčího. Celkový dojem z kresby budí napjatou atmosféru, ale hlavně lze kresbu díky autorovu výkladu snadno přečíst. Obrázek vypráví příběh, což odpovídá chlapcovu věku. Damián je pravděpodobně velice vnímavý a o své práci systematicky přemýšlí.

Porovnání kreseb

Chlapec si je ve svém projevu daleko jistější, již nevnímá své tělo jako tlusté, ale vyobrazuje se štíhlý. Je patrné, že zmizely ze zobrazování postavy prvky jako nos či uši. Na druhou stranu přibylo postavě oblečení, pohyb s pokrčením rukou a přibylo detailů. Zajímavé je to, že chlapec stále kreslí výrazný pupík, tentokrát zvýrazněný červenou barvou. Zobrazování pupíku někdy dává smysl pro vznik trupu, jak se zmiňují např. (Říčan, Krejčířová, 2006).

Grafomotorický projev je i přes veliký pokrok stále neobratný. Celkový výtvarný projev se zlepšil, srší z něj energie, akce, napětí a radost. Chlapec se stále pokládá za velice důležitého, je to patrné na obou kresbách. Je možné, že je posun v kresbě, oproti mateřské škole, tak velký proto, že se po příchodu na základní školu paní učitelka intenzivně věnovala rozvoji grafomotoriky, v rámci tréninku psaní ve škole. Je zde možný i tlak na dítě ze strany dospělých. V kresbě ze základní školy je vidět zlom, dítě zjistilo, že může např. věřit nové učitelce, že si našlo nové kamarády atd.

2.7 Porovnání skupin

1. skupina - vesnická škola

- a) Mateřská škola. Na vzorku dětí: 2 dívky a 2 chlapci, jsou vidět problémy v grafomotorickém projevu. Pouze na jedné kresbě (Obr. č. 7), je vidět práce s prostorem kolem lidské figury, u ostatních je zobrazena pouze lidská figura s autorovým podpisem.

Děti z 1. skupiny, až na vybrané čtyři děti, mnohem více žádaly o gumu v porovnání s 2. skupinou. Zde se vyskytlo několik kreseb, kde děti „nepovedený“ obrázek buď přeškrtnuly, nebo otočily list papíru a začaly kreslit znovu. Při kresbě si byly děti samy sebou nejisté, žádaly o radu nebo se radily s vrstevníky, tak abych to neviděla. Tato nejistota je vidět i na vybraných kresbách. Postavy jsou umístěny u kresby č. 1 na levé straně formátu (přeškrtnutá kresba je vidět na protilehlé straně vpravo). Na obrázku č. 5 je zobrazena ve vzduchu, bez ukončených horních a dolních končetin. U dívek je kresba také chudší, ale je umístěna doprostřed spodního okraje. Děti si vybíraly ke své kresbě převážně teplé barvy. U dívek se zde objevil typický znak pro toto vývojové období, srdce a květiny. Také se zde objevují roztažené ruce postav, což může symbolizovat socializaci. Celková úroveň je dostačující. Drobné nedostatky jsou vidět na kresbě č. 1 (vybarvování) a č. 5 (zobrazení končetin). Dívky jsou zde v porovnání s chlapci ve výtvarném zobrazování na vyspělejší úrovni.

- b) Základní škola. Při zobrazování námětu lidské figury u těchto dětí po 5 měsíčním odstupu, je vidět obrovský rozdíl, hlavně v rozšíření tématu. Objevují se náměty rodiny a příbuzenských vztahů. Je vidět posun v grafomotorice, v barevnosti a částečně i v jistotě dětského výtvarného projevu. V kresbách je znatelný posun v plošném uspořádání. Patrné je i to, že děti o kresbě přemýšlejí a přidávají

k tématu lidské figury další postavy a zobrazují je v určitém vzájemném vztahu. Na kresbách je patrné, že se vývoj v zobrazování u dívek a chlapců vyrovnává. To znamená, že na vybraném vzorku dětí je vidět, že chlapci udělají ve vývoji takový pokrok, že se vyrovnávají dívkám. Toto zjištění se týká pouze vybraného vzorku dětí, proto nelze informace zobecnit a rozšířit na všechny děti.

2. skupina - příměstská škola

- a) Mateřská škola. Na vzorku dětí: 2 dívky a 2 chlapci, jsou také vidět problémy v grafomotorickém projevu. Práce s prostorem je však patrná na kresbách obou dívek. Lidské figury dívek jsou na velmi dobré úrovni. Princezny jsou typickým zobrazením postavy u dívek od asi 5 do 9 - 10let. Dalším typickým znakem je zdobnost, která se vyskytuje například v Luciině kresbě (Obr. č. 9). U jednoho z chlapců se objevil námět motorek, což směřuje již k vyhraněnému zájmu autora. Je také patrné, že zobrazením jezdce na motorce se chlapec částečně vyhnul námětu lidské figury.

Jako nepřiměřené věku se mi jeví zobrazení postavy (Obr. č. 15). Pozoruhodná je jeho kresba z hlediska toho, že chlapec začal kresbu od nohou. Nejsou zde použity barvy, kromě hnědé. V porovnání je toto zobrazení postavy na nižší úrovni, než (na obr. č. 1), z 1. skupiny. Celková úroveň kreseb je průměrná.

- b) Základní škola. Při zobrazování lidské figury u těchto dětí po 5 měsíčním odstupu je vidět posun. Patrné je to hlavně na zobrazování zadaného námětu, kdy již dětem nestačí zobrazit pouze postavu a k ní určitou věc. Děti nad námětem přemýšlejí, a tudíž kreslí postavu v určité, pro ně blízké situaci. Největší posun v kresbě nastal u Filipa (Obr. č. 16). Určitý podíl na tak velkém posunu v kresbě, bude

mít zajisté paní učitelka v základní škole. V zobrazovaných situacích lze vyčíst dětské přání či zájmy. Patrné jsou zde snahy o zachycení pohybu a přiblížení se realitě. Kresby jsou barevné, plné nápadů a živosti. I zde je vidět, že se vývoj v zobrazování u dívek a chlapců vyrovnává.

3. skupina

Třetí skupinu, jak jsem již zmiňovala, tvoří pouze jedno dítě. Chlapec docházel do vesnické mateřské školy a poté přešel do 1. třídy základní školy. Chlapcův veliký vývojový posun v kresbě jsem již zmiňovala v části: Popis a interpretace obrázku. Zde tedy zmíním jen některé z posunů v kresbě. Chlapec je typickým příkladem viditelného posunu ve vývoji dětského výtvarného projevu tohoto věku. Kresby jsou tak rozdílné, jako kdyby nebyly kresleny jedním dítětem. Jediným znakem, který je spojuje, je barevný pupík, který stále poukazuje na částečnou nezralost.

Chlapec si je ve svém projevu daleko jistější. Grafomotorický projev je i přes veliký pokrok stále neobratný. Celkový výtvarný projev se zlepšil. Na kresbách je patrné, že se chlapec stále pokládá za velice důležitého.

Znaky, které se vyskytují ve všech skupinách ze základní školy:

- Na kresbách je viditelný pokrok, který nastal během doby pěti měsíců.
- Posun je patrný v zobrazování lidských postav. Na kresbách je vidět, jak děti přecházejí z fáze naivního dětského realismu, do fáze vizuálního realismu, jak to uvádí v souvislosti a Piagetovými stádii (Hazuková, Šamšula, 1982).
- Zobrazení lidské postavy u některých předškolních, ale hlavně školních dětí je dvojdimenzionální.

- Snaha zachytit pohyb postav je patrná u všech skupin školních dětí. Velmi zajímavé je zdůraznění pohybu naznačenými šipkami, které se objevuje u chlapců.
- Potíže v grafomotorickém projevu se vyskytují stále. Pravděpodobně proto, že ještě nebyl vývoj dokončen.
- Děti mají potřebu ukázat, že se umí podepsat. Tedy chtějí ukázat svému okolí, co se již naučily.
- Na dětských kresbách jsou zachyceny prožitky či tužby, které proběhly v poslední době (dárky od Ježíška, fotbalové utkání, procházky atd.).
- V kresbách dětí se objevuje obrazový plán, nad „základní čarou“. Děti kreslí jinou čáru, přibližně rovnoběžnou, se spodním okrajem papíru. V tomto směru se mi tedy potvrdily názory autorů Uždil, Šašinková, (1980).
- Zobrazení slunce, mraků a země se objevuje u všech skupin.
- V kresbách jsem se setkala s barevnou konstantou, to znamená, že děti přiřazují určitému znaku, či věci barvu, která je s ním nějak spojena. Barva a tvar jsou pro dítě nositeli určitých znaků: zelená je spojena s přírodou, modrá s představou oblohy. Změny jako stín a svit, které se na nich vyskytnou, nemají pro dítě žádný význam (Uždil, 1974).

Znaky, kterými se skupiny v kresbách ze základní školy odlišují:

- V 1. skupině (b), se objevovalo **téma rodiny**, příbuzenských vztahů, u 2. skupiny (b) se vyskytovaly v zobrazovaných situacích dětská přání či zájmy.
- Možná právě kvůli vesnickému prostředí se u dětí v kresbách 1. skupiny objevuje tematika rodinných vztahů, což jsem u 2. skupiny nezaznamenala. Mladé rodiny na vesnici žijí společně s prarodiči, nebo se alespoň velmi často navštěvují. Rodinné vztahy jsou velice úzké.
- Více používala **gumu 1. skupina**, kde se objevovalo i **přeškrtní obrázků**, či otáčení papíru na druhou stranu.
- Práce s prostorem kolem postavy je **propracovanější u 2. skupiny (b)**. Příčinou může být například to, že se děti více rozhlížíjí po svém okolí a paní učitelkou jsou na různé přírodní úkazy, zajímavosti či krásy upozorňováni.
- U předškolních dětí jsem si všimla, že kreslí tzv. obrazovou scénu. Děti začínají považovat **dolejší okraj** papíru za jakousi **zem**, k níž nakreslené postavy a věci tíhnou (Uždil, 1974). Oproti tomu je vidět v kresbě 6 – 7letých dětí snahu zobrazovat **horizont** (Uždil, Šašinková, 1980).

2.8 Výsledky hypotéz

1. Předpokládala jsem, že nastane výrazný pokrok v kresbě lidské postavy u dětí po 5 měsících. Výrazně se bude lišit kresba předškolního dítěte a nynějšího školáka.

Výsledek hypotézy: Toto mé očekávání se potvrdilo v kvalitativní analýze, při sběru kreseb a její následné interpretaci. Výrazně se liší kresba předškolního dítěte a raného školáka. Rozdíl je patrný v proporcionalitě lidské figury, v zobrazování částí těla a obličeje. Výrazný posun je v kresbě krku, trupu a v zobrazování rozkroku. Je vidět, že děti o kresbě přemýšlejí, plánují ji a rozpomínají se na určité situace.

- 1.1 Pokrok jsem očekávala v úrovni grafomotoriky.

Výsledek hypotézy: Očekávání se částečně potvrdilo. V kresbě dětí mladšího školního věku sice nastal určitý posun, ale rozhodně není vývoj grafomotoriky dokončen. Je třeba se na tuto problematiku zaměřit a dále dětem ruku uvolňovat při grafomotorických cvičeních.

- 1.2 Děti si budou v kresbě jistější až odvážnější (budou experimentovat s barvou v sytosti odstínů, výrazně ubude potřeba kresbu gumovat).

Výsledky hypotéz: Hypotéza se potvrdila pouze částečně. Na několika kresbách skupin (a) je vidět bázlivost a nejistota, ta však mizí v kresbách všech třech skupin (b). V kresbách je méně používána guma (i když děti 1. skupiny při zdávání obou kreseb gumu vyžadovaly, nebo si braly vlastní). V kresbách je odvážnost vidět například v užití barev, v experimentování s prostorem či snaha zachytit pohyb postav.

- 1.3 Děti budou pracovat s celou plochou obrázku a téma bude obohaceno o další detaily.

Výsledky hypotéz: Očekávání se potvrdilo. Děti se v kresbách, po pětiměsíčním odstupu, skutečně snaží využívat celou plochu formátu papíru.

Objevuje se zde zachycení horizontu, obrazový plán. Děti se celkově snaží vyjádřit prostorové pojetí kresby. V kresbách se objevuje znázornění objektů a jejich detailní propracování, které je pro dítě nějak důležité či zajímavé.

2. Předpokládala jsem, že se budou výrazně lišit v kresbě dívky a chlapci po 5ti měsíčním odstupu.

Výsledky hypotéz: Toto tvrzení se zcela nepotvrdilo.

Ve studii Vinklerové: Kresba lidské postavy (in Kucharská, Májová, 2005) se uvádí, že při sledování výkonu mezi chlapci a dívkami, jsou v průměru dívky lepší než chlapci. Tato studie se týkala dětí ve věku 4 až 11 let.

Tento test byl zaměřen na daleko větší vzorek dětí, než obsahuje má práce. A proto mohu říci, že se tato skutečnost u mě nepotvrdila. V průměru jsou chlapci a dívky mladšího školního věku, uvedení v mé práci, na stejné úrovni.

2.1 Předpokládala jsem, že dívky budou mít kresbu bohatší o detaily, budou používat větší škálu barev a k hlavnímu tématu přidají další objekty.

Výsledky hypotéz: Hypotéza se potvrdila. V 2. skupině (a) byly dívky detailnější, více používaly barvy. Převládaly barvy teplé: růžová, červená, žlutá, hnědá. Ale i modrá a zelená. Na druhou stranu v obou skupinách 1. i 2. (b) se tento nepoměr vyrovnal, jak v používání větší škály, tak sytosti barev. K tématu lidské figury opravdu přibylo v kresbách dětí raného školního věku další, vedlejší téma. Témata se týkala aktuálních přání či zážitků dětí. Jak uvádí autoři: Kresebný projev je projekcí vědomých i nevědomých přání, představ, tužeb a cílů dítěte (Hazuková, Šamšula, 1982).

2.2 Chlapci nevydrží u výtvarné činnosti příliš dlouho, kresba hlavního tématu bude jednodušší, chudší na podrobnosti a detaily (v porovnání s dívkami).

Výsledky hypotéz: Očekávání se nepotvrdilo. Mýlila jsem se v tom, že chlapci u kresebného zadání nevydrží příliš dlouho. V žádném případě se kresbu nesnažili odbýt a u činnosti setrvali přibližně stejně dlouho jako dívky. U chlapců všech skupin (a), mateřské školy, se jeví kresba chudší a jednodušší. Během 5 měsíců se

však tato situace mění a kresby jsou srovnatelné jak mezi dívkami a chlapci, tak mezi skupinami. Zajímavé je, že se u 1. skupiny (b), základní škola, téma rodiny objevuje u dívek i u chlapců. Je možné, že jsou vesnické děti více svázány s rodinou, a proto ji zobrazují ve svých kresbách. Také je možné, že mají děti potřebu dokázat, že zvládnou nakreslit celou rodinu. Nebo se cítí být členem rodiny více než dosud a vnímají svou identitu. Důvodů může být mnoho.

2.3 Děti se budou více dotýkat jiných, pro ně poutavějších témat (např. scény z televizní obrazovky, tematika pirátů, dopravní prostředky atd.), i přesto, že se zadaným hlavním tématem budou srozuměni.

Výsledky hypotéz: Hypotéza se částečně potvrdila. Děti se od sebe liší, ale spíše zobrazením určitých prvků námětu, ne formou. Dívky se více dotýkají tematiky princezen a zvířat. Chlapci se více zajímají o témata fotbalu a motorek. Je tedy patrné, že tento vzorek dětí se zaměřuje, ale i rozděluje podle zájmu na specificky chlapecké a dívčí témata. Je dobré si uvědomit, že děti tohoto věku se čím dál více socializují a to může být jednou z možností, proč děti při zadání autoportrétu nekreslí pouze samy sebe, ale například další členy.

2.9 Závěr výzkumné studie

Cílem praktické části bylo sledovat rozvoj kresebného projevu u dětí předškolního věku, dále porovnání a interpretace dvou kreseb jednoho dítěte, s vývojovým odstupem 5 měsíců. Konkrétně se zaměřit na kresbu lidské postavy.

Použita byla kvalitativní analýza, sběr dat obsahoval kresby lidské postavy. Zadávané téma autoportrétu bylo nejvhodnější již z toho důvodu, že jedním z ukazatelů školní zralosti je právě test lidské postavy. I přesto nebylo snahou děti diagnostikovat.

V předškolních zařízeních jsem pracovala s dětmi v malých skupinkách po 2 - 5, a ve školních zařízeních jsem s dětmi pracovala vždy jako s jednou skupinou. Sběr dat byl proveden po pěti měsících od prvního zadání kreseb ve dvou odlišných školských zařízeních. Věková kategorie dětí obou skupin je shodná v rozmezí 6 do 7;6 let u předškolních dětí, a v rozmezí od 6;5 do 7;11 let u školních dětí.

V kapitole výsledky hypotéz jsem uvedla veškeré poznatky, cíle a komentáře, kterých jsem se dobrala. Zde bych zmínila jen ty nejpodstatnější:

Výrazně se liší kresba předškolního dítěte a raného školáka. Rozdíl je znatelný v proporcionalitě lidské figury, v zobrazování částí těla a obličeje, dále v kresbě krku, trupu a v zobrazování rozkroku.

Děti se v kresbách po pětíměsíčním odstupu (kdy 2 měsíce strávily na prázdninách a 3 měsíce již v základní škole) skutečně snaží využívat celou plochu formátu papíru. Na obrázcích je zachyceno zobrazení horizontu, obrazového plánu.

Zajímavým zjištěním pro mne bylo to, že u dětí z 1. skupiny (b), základní školy, se objevuje téma rodiny a příbuzenských vztahů u obou pohlaví. Naproti tomu ve 2. skupině převládají témata sportů, procházek a dětských přání.

Tato má očekávání byla zjištěna v kvalitativní analýze, při sběru kreseb a při jejich následné interpretaci.

Závěr

Na základě teoretických poznatků z prostudované literatury vznikla první část práce. Ta je zaměřena na charakteristiku předškolního období z pohledu pedagogiky a psychologie. Pro práci byly vyhledány a použity pouze informace vztahující se k dané problematice. Proto zde není zmíněn fyziologický vývoj dítěte.

Dále se práce zaměřuje na obecný vývoj dětského výtvarného zobrazování, a následně rozepisuje stádia kresebného pojetí lidské postavy. Celá teoretická část je pojata tak, aby uvedla čtenáře do problematiky předškolního období a ti, aby poté mohli nacházet souvislosti s praktickou částí práce.

V praktické části bylo nalezeno mnoho konkrétních znaků dětské kresby, které jsou typické pro předškolní období, ale také jsou zde uvedeny názory různých odborníků a dále postřehy autorky bakalářské práce.

Přínosem celé práce je zjištěná informace, že děti raného školního věku v kresbách zobrazují tematiku začleňování se do společnosti. Dokazují to kresby rodinných a příbuzenských vztahů.

V praxi lze bakalářskou práci uplatnit jako dokument, na kterém je možno dále pracovat a rozšiřovat jej. Poskytuje informace, které jsou zajímavé, a umožňuje danou specifickou skupinu dětí dále sledovat v jejich kresebném vývoji.

Použitá literatura:

- Brierley, J.: *7 prvních let života rozhoduje*. Praha, Portál, 1996
- Caseová, C., Dalleyová, T.: *Arteterapie s dětmi*. Praha, Portál, 1995
- Davidov, R.: *Kresba jako nástroj poznání dítěte*. Praha, Portál, 2001
- Hazuková, H., Šamšula, P.: *Didaktika výtvarné výchovy I*. Praha, UKPF, 1982
- Kucharská, A., Májová, E. (Eds.): sborník *Dětská kresba v psychologickém výzkumu*. Praha, UKPF, 2005
- Kutálková, D. : *Jak připravit dítě do 1. třídy*. Praha, Grada, 2005
- Langmeier, J.: *Vývojová psychologie pro dětské lékaře*. Praha, Avicenum, 1991
- Perout, E.: Viktor Lowenfeld a jeho pojetí ontogeneze dětské kresby a malby. *Arteterapie časopis České arteterapeutické asociace*, IX/2005, str. 27-32
- Perout, E.: Viktor Lowenfeld a jeho pojetí ontogeneze dětské kresby a malby. *Arteterapie časopis České arteterapeutické asociace*, X/2006, str. 3-6
- Read, H.: *Výchova uměním*. Praha, Odeon, 1967
- Říčan, P., Krejčířová, D. a kol.: *Dětská klinická psychologie. 4. vydání*. Praha, Grada, 2006
- Třesohlavá, Z., Černá, M., Kňourková, M.: *Dříve než půjdu do školy*. Praha, Avicenum, 1990
- Uždil, J.: *Čáry, klikyháky, paňáci a auta*. Praha, SPN, 1974
- Uždil, J., Šašinková, E. : *Výtvarná výchova v předškolním věku*. Praha, SPN, 1980
- Vágnerová, M.: *Vývojová psychologie I*. Praha, Karolinum, 2005